

Белорусская государственная
орденов Октябрьской Революции
и Трудового Красного Знамени
сельскохозяйственная академия

МІНІСТЭРСТВА СЕЛЬСКОЙ ГАСПАДАРКІ
І ХАРЧАВАННЯ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

ГАЛОЎНАЕ ўПРАЎЛЕННЕ АДУКАЦЫІ, НАВУКІ І КАДРАЎ

УСТАНОВА АДУКАЦЫІ
«БЕЛАРУСКАЯ ДЗЯРЖАЎНАЯ
СЕЛЬСКАГАСПАДАРЧАЯ АКАДЭМІЯ»

Кафедра рускай і беларускай моў

БЕЛАРУСКАЯ МОВА

Як пазбегнуць памылак руска- беларускай моўнай інтэрферэнцыі

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК

Для слухачоў падрыхтоўчага факультэта і студэнтаў вочнай і
завочнай формаў навучання

Горкі 2010

Зацверджана на пасяджэнні метадычнай камісіі факультэта па міжнародных сувязях і рабоце з замежнымі навучэнцамі 22.02.2010 (праатакол № 8) і навукова-метадычнага савета УА БДСГА 24.02.2010 (протокол № 6).

Складальнікі: Г.І. Малько, П.І. Малько.

Пад рэдакцыяй Т.І. Скікевіч.

УДК 808.26(072)

Беларуская мова. Як пазбегнуць памылак руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі. Вучэбна-метадычны дапаможнік / Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія; Саст. Г.І. М а л ь к о, П.І. М а л ь к о. Горкі, 2010. 60 с.

У вучэбна-метадычным дапаможніку парады і практыкаванні, накіраваныя на тое, каб пазбегнуць у беларускім вусным і пісьмовым маўленні памылак руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі. Сістэма заданняў ахоплівае фанетычны, лексічны, словаўтваральны, марфалагічны і сінтаксічны ўзроўні.

Для слухачоў падрыхтоўчага факультэта і студэнтаў вочнай і завочнай формаў навучання.

Рэцэнзенты: Н.С. ШАТРАЎКА, кандыдат філалагічных навук, дацэнт; В.П. ЗЯНЬКОВІЧ, дацэнт

© Састаўленне. Г.І. Малько, П.І. Малько.

© Установа адукацыі

“Беларуская дзяржаўная
сельскагаспадарчая акадэмія”, 2010.

ПРАДМОВА

Беларуская і руская мовы роднасныя. Яны абедзве належаць да ўсходнеславянскай падгрупы. Напэўна, сярод усіх славянскіх моў няма такіх блізкіх, як беларуская і руская, у фанетыцы, лексіцы, марфалогіі, сінтаксісе. Аднак гэтае падабенства пры паралельным існаванні дзвюх моў негатыўна адбіваецца на пісьменнасці тых, хто карыстаецца гэтымі мовамі, адмоўна ўплывае на культуру і чысціню маўлення. Пры гэтым адбіваецца ўзаемны ўплыў моў і ў маўленні ўзнікаюць памылкі тыпу “Я ажаніўся на аднакласніцы”, “Паны здзекаваліся над людзьмі”, “Европа смеецца с нас”, “Я издевался с друга”.

Як відаць з прыведзеных прыкладаў, не толькі руская мова ўплывае на беларускую, але і, наадварот, у рускім маўленні насельнікаў Беларусі адчуваецца ўплыў беларускіх моўных асаблівасцяў. Такую з’яву называюць моўнай інтэрферэнцыяй. У “Слоўніку іншамоўных слоў” яна мае наступнае значэнне: “Інтэрферэнцыя – узаемапра- нікненне моўных элементаў у выніку кантактавання моў”.

У сувязі з гэтым узнікла неабходнасць стварэння дыдактычнага матэрыялу па беларускай мове, накіраванага на папярэджанне памылак, выкліканых уплывам рускай мовы.

Пры падрыхтоўцы дадзенага дапаможніка былі выкарыстаны матэрыялы для сярэдняй школы, тэхнікумаў і ВНУ, вопыт практычнай працы са школьнікамі і студэнтамі Назіранні і сістэматызацыя памылак школьнікаў і студэнтаў, аўтараў газетных і часопісных артыкулаў і, на вялікі жаль, дыктараў Беларускага радыё і тэлебачання, якія павінны з’яўляцца для нас узорам правільнага маўлення, паказалі, на якія моўныя з’явы трэба звяртаць больш увагі, каб пазбегнуць памылак руска-беларускай інтэрферэнцыі.

Сістэма практыкаванняў, змешчаная ў дапаможніку, ахоплівае фанетычны, лексічны, словаўтваральны, марфалагічны і сінтаксічны моўныя ўзроўні. Перад практыкаваннямі даюцца кароткія моўныя каментарыі, якія дапамогуць навучэнцам і студэнтам у выкананні заданняў.

Сістэма практыкаванняў пабудавана паводле прынцыпу супастаўлення тых ці іншых моўных з’яў, таму ў дапаможніку многа заданняў на пераклад з рускай мовы на беларускую.

Аўтары спадзяюцца, што дадзены дапаможнік будзе карысны для школьнікаў, навучэнцаў падрыхтоўчага аддзялення, студэнтаў, усіх тых, хто хоча папоўніць свой лексічны і граматычны запас, дабіцца высокай культуры маўлення на беларускай мове.

Матэрыялы дапаможніка могуць быць выкарыстаны на практычных занятках, пры падрыхтоўцы да цэнтралізаванага тэставання, для кантролю ведаў.

1. ФАНЕТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

1. У беларускай мове ёсць адметныя зычныя гукі [дж], [дз], якія абазначаюцца спалучэннямі дзвюх літар: **гляджу, пасяджэнне, радзіма, дзесяць**. Паасобку такое спалучэнне літар вымаўляецца толькі на стыку прыстаўкі і кораня: **аджыць, паджылкі, падземны**.

2. Адметнасць гукавай сістэмы беларускай мовы ў тым, што гукі [ж], [ш], [ч], [дж], [р], [ц] вымаўляюцца заўсёды цвёрда і з'яўляюцца зацвярдзелымі: **жыта, шэпт, рад, царква, чорны**.

3. Гукі [г], [г'] у беларускай мове не выбухныя, а фрыкатыўныя: **горад, глухі, гойдацца, гістарычны**. Словы з выбухным [г], тыповым для рускай мовы, выкарыстоўваюцца рэдка: **ганак, гузік, гвалт, мазгі, гонта, нягеглы**.

4. Беларуская мове ўласцівы гук [ў], які чаргуецца з **в, л, у**: **праўда, воўк, галоўка, пісаў – пісала, напісаў у газету – напісала ў газету**.

5. У графічную сістэму беларускай мовы ўваходзіць апостраф ('), які не з'яўляецца літарай, а паказвае, што галосная літара, якая ідзе пасля яго, абазначае спалучэнне з двух гукаў: **аб'ява – аб[йа]ва, надвор'е – надвор[йэ]**.

6. У беларускай мове ёсць прыстаўныя гукі **в, г, а, і**: **восень, павук, аржаны, іржавы, гэты, гэтак**.

7. Для беларускай мовы характэрна большая колькасць падоўжаных зычных, чым для рускай: **дзз, жж, зз, лл, нн, нн, сс, цц, шш, чч** (у рускай мове **жж, сс**): **стагоддзе, збожжа, галлё, насенне, жыццё, ноччу**.

8. У беларускай мове ўсе галосныя гукі пад націскам вымаўляюцца выразна: **мора, думка, верны, свята**.

Не пад націскам галосныя [о], [э] у беларускай мове пры вымаўленні і напісанні змяняюцца на [а]: **возера – азёры, мова – маўленне, рэкі – рака**. Гэта з'ява адзначаецца ва ўсіх пераднаціскных і пашчацінаціскных складах у спрадвечна беларускіх словах.

У невялікай групе слоў ненаціскны галосны [о] у спалучэннях **ро, ло** змяняецца на [ы]: **гром – грымець, дровы – дрывасек, кроў – крываваы, глотка – глытаць**.

На значную колькасць запазычаных слоў аканне не распаўсюджваецца: **атэстат, тэлеграма, дэмакратыя**.

9. Адметнай рысай беларускага вымаўлення і правапісу з'яўляецца **дзекаанне** (змена зычнага [д] пры яго памякчэнні на [дз']) і **цеканне** (змена зычнага [т] на [ц']). Дзекаанне і цеканне адбываюцца перад галоснымі і перад мяккім [в']: **дзюба, дздзька, дзіва, дзверы, абедзве**. Перад [в'] не мяняюцца [д] прыставачны і [т] суфіксальны: **адвесці, адвёртка, у клятве**.

У большасці слоў іншамоўнага паходжання дзекаанне і цеканне не назіраюцца: **тэзіс, тэма, тэатр, дэкан, дэвіз**. Толькі некаторыя словы вымаўляюцца з [дз'] і [ц']: **эцюд, цітр, камандзір**.

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Напішыце тэкст пад дыктоўку, затым зверце напісанае з надрукаваным. Знайдзіце ў тэксце фанетычныя асаблівасці беларускай мовы.

Яны спушціліся па схіле ад верхняй мяжы лугу да яго сярэдзіны. Тут мак трохі пачаў расступацца, даючы месца настырнаму багачцю іншых кветак. Сям-там сінелі лапікі буйных духмяных незабудак, калыхаліся на ветры званочкі, ад густога водару жоўтай азалі п'янела ў галаве. Мясцінамі ў кветкавых чашчобах трапляліся жарсцвяныя плешыны, тырчалі з травы камяні, каля іх заўжды было многа калючага шчэбню; ён шкодзіць ступням. Іван таму пачаў асцярожненька выбіраць шлях, углядаючыся ў дол. Адноўчы перад яго тварам у траве бліснула чырвоная кропелька. Ён сагнуўся. Між зубчастых лісточкаў ірдзела некалькі налітых сокам буйных сунічын. Толькі ён сарваў іх, як перад вачамі замільгалі яшчэ чырвоныя зорачкі. Тады ён паклаў скуранку, прысеў. Джулія таксама з радасным воклічам кінулася ў дол.

Ягад было шмат – буйных, сакаўных, амаль скрозь спелых. Іван і Джулія пачалі поўзаць і есці іх прагна, прыгаршчамі, забыўшыся на час і асцярогу. Мінула, напэўна, шмат часу: сонца пасунулася на другі бок неба і моцна высвечвала даліну з пералескамі і парэзаны крывулякамі расселін Мядзведжы хрыбет.

Абліваючыся потам, Іван усё поўзаў па траве на каленях, калі пачуў заду крокі Джуліі. Хлопец азірнуўся, павярнуўся і, выпіраючы з ілба пот, сеў. Тоячы ў зыркастых вачах лагодную ўсмешку, дзяўчына хуценька падышла да яго, апусцілася на калені і разгарнула ражок свае курткі. На густа запэцканай сунічным сокам пале чырванела рассыпістая кучка ягад.

З а д а н н е 2. Прачытайце тэксты на рускай і беларускай мовах. Назавіце словы, агульныя для абедзвюх моў. Знайдзіце ў беларускім тэксце асаблівасці беларускай мовы.

На сталае гарэла лямпа пад светлым абажурам і ляжала разгорнутая кніга, якую чытаў настаўнік. На гэты раз чытанне штось не ладзілася, і Лобановіч часта адрываўся ад кнігі, пахаджваў па пакоі і думаў. Новае месца, новыя людзі і тая работа ў школе, якую трэба было распачынаць на гэтых днях і да якой ён так доўга рыхтаваўся, – усё гэта займала яго думкі, і яму

На столе горела лампа под светлым абажуром и лежала раскрытая книга, которую читал учитель. На этот раз чтение что-то не ладилось, и Лобанович часто отрывался от книги, ходил по комнате и думал. Новое место, новые люди и та работа в школе, которую нужно было начинать на этих днях и к которой он так долго готовился, – все это занимало, и ему было легко и

было лёгка і добра, бо так многа новага і цікавага спадзяваўся ён спаткаць на першай сваёй дарозе незалежнай грамадскай дарозе незалежнай грамадскай працы.	хорошо, ведь так много нового и интересного надеялся он встретить на открывшейся перед ним дороге самостоятельного общественного труда
---	--

З а д а н н е 3. Прачытайце тэкст «Першыя беларускія календары». Растлумачце правапіс *е, я, э ў* словах іншамоўнага паходжання. Назавіце словы, у якіх няма акання і якання.

Першыя беларускія календары

Да рэвалюцыі першыя календары з рознымі патрэбнымі звесткамі друкаваліся ў Варшаве, Кракаве, Маскве, Петраградзе, Брэсце, Вільні, Гомелі, Гродне, Магілёве, Мінску, Полацку, Супраслі і інш. Аднак сталую традыцыю іх выпуску, па сутнасці, сфарміравалі выдаўцы “Нашай нівы”. Першы выйшаў на 1910 год у друкарні Марціна Кухты ў Вільні. Аўтары імкнуліся, каб гэтыя невялікія кніжачкі сталіся карыснымі і неабходнымі асноўнаму чытачу – селяніну. Каляндар выдаваўся па месяцах у трох раздзелах: праваслаўным, рымска-каталіцкім, грэка-каталіцкім – і адпаведна на трох мовах – царкоўнаславянскай, польскай і беларускай. Ва уніяцкай частцы назвы свят і прысвяткаў трапляліся прастамоўныя, у канцы змяшчаліся некаторыя прыказкі. Хаця і каратка, але быў прадстаўлены яўрэйскі каляндар, што сведчыла аб дэмакратычнасці і верацярпімасці ўкладальнікаў.

У календары змяшчаліся розныя цікавыя і карысныя матэрыялы – змены фаз месяца, надвор’е, даты кірмашоў на Беларусі, парадны нахталт: як на торфе зрабіць сенажаць, якая карысць ад пасеву траў, як пазнаць, якое штучнае ўгнаенне патрэбна для нашай зямлі, як выбіраць добрага рабочага каня, як выбіраць карову, як адкрываць сельскагаспадарчую суполку, як варыць верашчаку, калі секчы дрэва на будоўлю, як даць неспакойных кароў, як пазнаць, колькі гусаку гадоў, як звесці мох і лішай на садовых дрэвах, як тушыць пажар у коміне, якім зернем сеяць – і шмат іншых парад, што не страцілі сваю вартасць і сэння. Акрамя таго, друкаваліся творы пісьменнікаў, фальклорныя матэрыялы, асвятляліся палітычныя і эканамічныя пытанні.

З а д а н н е 4. Напішыце словы па-беларуску, абазначце націск.

Арест, ближе, бобр, босой, валенок, ввести, везти, верба, восьмеро, впелсти, вчера, гипсованный, далее, закованный, еще, дочь, зерно, имя, изредка, коклюш, кроить, наверху, осока, мизинец, некоторые, оба, щавель, ласковый, развитие, ремень, решето, долото, испеченный, каменный, донести, доска, задаром, иной, конопля, замести, коршун, нажитой, скомпонованный, ножницы, поровну, апостроф, ольха, зайцы, растрясти, кремьень, окруженный, рожденный, принесенный.

З а д а н н е 5. Напішыце словы па-беларуску, абазначце наіск.

Обруч, окунь, волосы, лопух, горячо, обломанный, бородавка, коромысло, кухонный, завозить, приносить, кроить, после, потом, печёный, роскошь, тополевый, топлёный, плащевой, ротовой, суповой, боязнь, атакованный, войсковой, дочиста, видно, пойдём, нарост, возраст, заячий, трястись, уровень, вприсядку, крещёный, восковой, икнуть, дочитанный, мышление, крупа, отомстить, обух, кашемировый, снежки, звонят, места, брюшко, выбоина, заслонка, морозы.

З а д а н н е 6. Напішыце словы, абазначце наіск.

Гліняны, імя, адзінаццаць, чатырнаццаць, каменны, фартух, малы, крапіва, знахар, латаць, кішка, пасланец, худзенькі, спіна, вусы, удалы, каштарыс, цэхавы, упрысядкі, тэкставы, трубчасты, цэмент, таварышы, існуе, шчаслівы, абрыс, абутнік, абцугі, губчаты, адпраўны, засцежка, грамадзянін, хрысціянін, супавы.

З а д а н н е 7. Перакладзіце словы на беларускую мову такім чынам, каб у іх былі падоўжаныя зычныя.

Судья, литё, ружьё, ладья, свинья, окрестность, свадьба, сучья, заречье, многовластие, жизнь, мягкий, безземелье, оперенье, возвышенность, ночью, колосья, рысью, полозья, свидание, мышью, вопрос, молодежь, сватья, бездорожье, немочью, грязью, питьё, пятью, десятью, управление, Наталья, келья, наводнение, мытье, семена.

З а д а н н е 8. Устаўце прапушчаныя літары, растлумачце напісанне спалучэнняў зычных.

Акі...ма, рады...ла, патры...тызм, перы...д, рацы...налізатар, стады...н, гені...льны, сацы...льны, ды...лог, ды...пазон, алімпі...да, ды...гназ, міліцы...нер, ра...ніраванне, фа..., ра...н, ма...р, трыль...н, гігі...на, нацы...нальны, ажы...таж, абітуры...нт, фе...рверк, акі...н, ды...метр, бі...лаг, пацы...нт, біблі...тэка, бі...граф, гене...логія.

З а д а н н е 9. Напішыце словы па-беларуску.

Шмидт, контрастно, устный, капустный, отдаленный, несчастный, немилосердно, проездной, Кронштадт, аванпостный, бессердечный, расщеплённый, бессмертный, балластный, форштадт, счастливый, поздно, солнце, шестнадцатый, Брандт, расследовать, беззаконие, рассадить, областной, безвыездно, скоростной, рассекретить, расслоиться, свистнуть, разостланый, радостный, крепостной.

З а д а н н е 10. Напішыце па-беларуску геаграфічныя назвы, па-стаўце іх у творным склоне.

Мстиславль, Нарочь, Птичь, Заславль, Сибирь, Лукомль, Славгород, Свирь, Несвиж, Обь, Переяславль, Новороссийск, Дрогичин, Припять, Случь, Гомель, Борисов, Мозырь.

З а д а н н е 11. Зрабіце пераклад слоў на беларускую мову.

Голубь, составь, семья, любовь, добавьте, познакомься, накипь, семьдесят, сыпь, семь, кровь, восемьдесят, быются, восемь, пьёт, верфь, степь, пью, бью, дробь, поставьте, прорыв, избавьте, глубь, степь.

З а д а н н е 12. Перакладзіце словы на беларускую мову. Назвіце асаблівасці беларускай мовы ў гэтых словах.

Медаль, земной, село, пехота, бесстрашный, певец, педаль, памятка, передний, серединка, легенда, Пантелеймон, печатка, песок, пенал, пейзаж, операция, генерал, сержант, телефон, местный, местком, Алексей Александрович, Белинский, Серпилин, Сервантес, Менделеев, Васнецов, Валентина, селекция, секунда, немецкий, землянка, котелок, энергичный, спектакль, березка, смертельный, несёте, ведёте, связь, жизнерадостный, третьеклассник, дееспричастие, легендарный, Белград, беллетристика, бензин, берлога, весенний, лесной, ведро.

З а д а н н е 13. Замест кропак пастаўце неабходныя літары.

1. Да самай позняй ночы гр...мелі на вуліцах гармонікі і бубны, спявалі дзяўчаты.

2. А там, удалечыні за лесам, зачыналася гр...мотная лясная бойка.

3. Водбл...скі зары адбіваліся на паверхні мора і трапяталі, расцякаючыся жывым агнём.

4. Хітраватыя Лёшкавы вочы на круглявым бр...вастым твары няўцям міргаюць, як гэта бывае ў чалавека, які зрабіў нейкае глупства.

5. Шумяць лясы, маўчаць даліны, гарыць агнём кр...вавым рань.

6. Раптам ліпа ўздр...ганула, ствол яе заламаўся ўверсе.

7. Адусюль веяла др...мотным пакоем.

8. На др...вотні бацька сек др...вы, а сын дапамагаў яму.

9. Маці стаяла каля стала і кр...шыла капусту.

10. Па дарозе ехалі фурманкі з ябл...камі ў драбінах.

З а д а н н е 14. Спішыце, устаўце, дзе трэба, прыстаўныя галосныя або зычныя.

1. Валодзька, рыючы ...лбом пульхную зямлю, выў і роў ад болю, ад крыўды, ад злосці, але не гаварыў нічога.

2. Хаты былі на ...остраве, ...остраў гэты, праўда, не кожны прызнаў бы за ...остраў – аб яго не плёскаліся ні марскія, ні нават ...азёрныя хвалі.

3. На...оддалек у лазе пачаў збірацца туман.

4. Я пад родным бацькаўскім ...акном белую бярозу пасадзіў.

5. Праз ...мшары, лясы і паляны на засаду ішлі партызаны.

6. Я не магу адарваць ...ачэй ад снежнай гладзі ...озера.

7. Ідучы ...уліцаю, Васіль бачыў: людзі стаялі каля варот, ліплі да ...акон.

8. Па дарозе на вялікай хуткасці ...мчалася машына.

9. Аршанскі ...льнокамбінат выпускае разнастайную прадукцыю, якая ідзе на экспарт у розныя краіны свету.

10. Над лесасекай, зарослай густымі кустамі алешніку, плыло па...уцінне.

2. ЛЕКСІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

Лексіка любой мовы з'яўляецца найбольш рухомай часткай мовы, а таму і найбольш пранікальнай для інтэрферэнцыі, бо рэдкія словы ў дзвюх мовах цалкам супадаюць па значэнні.

Беларуская і руская мовы маюць мноства агульных лексічных рысаў, аднак гэта не сведчыць пра тоеснасць лексічных сістэм гэтых моў. Кожная з іх мае спецыфічныя рысы на лексічным узроўні, ігнараванне якіх прыводзіць да інтэрферэнцыйных памылак – русізмаў або беларусізмаў.

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Знайдзіце ў сказах русізмы, замяніце іх беларускімі словамі.

1. Вадзіцель скрыўся, не аказаўшы дапамогі.
2. Ад'езд Івана Фёдарова з Масквы не быў бегствам, тым больш тайным.
3. Усе гэты парадак добра ведаюць, ды не ўсе яму следуюць.
4. Не буду расказваць пра яго на дзіва плённае і шчодрае творчае наследдзе.
5. Далей стаялі срэбраныя кружкі з воцатам, алеем.
6. В.А. Сухамлінскі ў сваіх працах выкарыстоўваў народныя афарызмы, пасловіцы, легенды.
7. Гасцям прыйшліся даспадобы блюда беларускай кухні.
8. У другой міравой вайне ён ратаваў і лячыў суайчыннікаў.
9. Аляксей Грышын заняў дзесятае месца па прычыне падзення ў фінальным прыжку.
10. Аўтары сутыкнуліся з цяжкасцямі, перш за ўсё з адсутнасцю нааграфічных разробак.

З а д а н н е 2. Знайдзіце ў сказах русізмы, замяніце іх беларускімі словамі.

1. Мае знаёмыя атрымалі кватэру ў новым пяціэтажным доме.
2. Празрэннае прыйшло да мяне раптоўна.
3. У некаторых магазінах былі выяўлены абвесы і аблікі пакупнікоў.
4. Электрапоезд узвізгнуў тармазамі і нечакана застыў.
5. Толькі зрэдку выгляне між хмар патускнелае сонейка.
6. Маладая дзяўчына з чолачкай пад бялюткім каўпаком доўга слухала Лявона Лявонавіча.
7. Іх прэтэнзіі былі неабаснаванымі.
8. Усіх прысутных паразіла, як цудоўна ён выканаў трайнае салта.
9. З каляровых зонцікаў над людскімі галовамі тонкімі струменьчыкамі сцякаў дождж.
10. Рукі ў белых манжэтах спакойна ляжалі на пярылах крэсла.

З а д а н н е 3. Знайдзіце ў сказах няправільна ўжытыя словы. Выпраўце памылкі.

1. Гэта вопытны ўзор пяцідзясяцітоннага самазвала.
2. Яны зманілі да сябе і майстра з гарадскога Дома быту.
3. На ўроку фізікі мы праводзілі цікавы вопыт.
4. Трывожны сігнал пабудзіў аператыўнікаў да дзеяння.
5. Мастак паступова ўдасканальваў тэхніку, пачаў пісаць маслам, пераважна пейзажы.
6. Племзавод павінен дзяржаве мільярды рублёў.
7. Бацька добра адчуваў сябе ў кругу сям'і.
8. Ён робіць благія справы: дапамагае людзям маральна і матэрыяльна, ахоўвае прыроду.
9. Кіраўніцтва гаспадаркі ніколі не адказвае ў сваёй дапамозе падшэфнай школе.
10. Мы павінны эканоміць электраэнергію і выключаць непатрэбны свет.

З а д а н н е 4. Замяніце русізмы беларускімі словамі.

Скамейка, нёба, зберкніжка, іржаўчына, шкаф, пашня, ад, спасенне, драгметалы, сарайчык, этаж, шчадроты, салодкасці, баддзя, сасулька, укрупненне, сундук, буронка, пявуння, пявічка, касічка, царапіна, шчука, зжымацца, шарф, заробатаны, паболей, тона ільносямян, ачыстка сямян, кролік, сачыняць, паследствы, стэклогграф, некалькі часоў, палісаднік, з любой стараны, спасіцель, куўшын, незаўрадны чалавек, громка гаварыць, зносна чытаць, пад часам старшыні, кружка вады, зацэйніца, разрушэнне, скотны двор, перадрага, смірэнне, урон, сплашны, фанарык, шляпа, ушчэрбны, таўкацца, грабежнік, кролік, казнь.

З а д а н н е 5. Падбярыце да рускіх словазлучэнняў аднаслоўныя беларускія эквіваленты.

Растительное масло; дикий кабан; заливной луг; белый гриб; парное молоко; железная дорога; луна в первой четверти; работа сообща; в прошлом году; в позапрошлом году; доброй ночи; порастать травой; моховое болото; с обеих сторон; крупяной суп; анютины глазки; куча камней; затянутый мглою; тыквенная ботва; место, на котором рос картофель; картофельная ботва; оладья из тертого картофеля; земля, густо поросшая травой; лягушачья икра; с близкого расстояния; богатый гравием; то, чем можно наесться; третьего дня; слишком тесно; жестяная мастерская.

Словы для даведак: дзірван, жвірысты, жабурынне, заўчора, крушня, братакі, дзік, залетась, бульбоўнік, наедак, баравік, абапал, маладзік, талака, сырадой, драпік, зацесна, крупнік, асмужаны, алей, летась, бляхарня, бульбянішча, зблізку, гарбузнік, чыгунка, імшарына, дзірванець, дабранач, поплаў.

З а д а н н е 6. Складзіце сказы з міжмоўнымі амонімамі.

Дыван – диван, маніць – манить, сварыцца – свариться, забараніць – заборонить, араць – орать, плот – плот, уживацца – уживаться, убрацца

– убраться, гарбуз – арбуз, качка – качка, рэч – речь, прасваць – прессовать, час – час, чуць – чуть, пытаць – пытаться, трус – трус, устаць – устать, адказ – отказ, траціць – тратить.

З а д а н н е 7. Складзіце сказы з міжмоўнымі амонімамі.

Пытацца – пытаться, свет – свет, адказаць – отказать, лік – лик, свята – свято, стрэльба – стрельба, лук – лук, склон – склон, благі – благой, гонар – гонор, нядзеля – неделя, газавы – газовый, пыл – пыл, згубіць – сгубить, уцякаць – утекать, гадзіна – година, вяселле – веселье, мех – мех, лаўка – лавка, ліст – лист.

3. ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ, ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Фразеалагізмы – гэта ўстойлівыя спалучэнні слоў, якія ўжываюцца як гатовыя моўныя адзінкі з цэласным значэннем. Гэта згусткі народнай мудрасці, багацце нацыянальнай мовы. Яны ўпрыгожваюць мову, робяць яе больш выразнай, вобразнай. Фразеалагізмы назапашваліся на працягу многіх стагоддзяў.

Большасць беларускіх фразеалагізмаў мае ацэннае значэнне. Напрыклад, **дубовая галава** – неразумны, някемлівы чалавек; **з мухамі ў носе** – капрызны, узбаламучаны; **гнуць спіну** – вельмі многа і цяжка працаваць; **бібікі біць** – гультаяваць.

У беларускай мове сустракаюцца фразеалагізмы рознага паходжання: спрадвечна беларускія і запазычаныя.

Адны фразеалагізмы сустракаюцца ў рускай і беларускай мовах, а іншыя ўласцівыя толькі беларускай мове. Напрыклад, **прыкусіць язык – прикусить язык, кроў з малаком – кровь с молоком, пад гарачую руку – под горячую руку**. Але: **свет адчыніўся – свободно вздохнул, душою загавець – отдать богу душу** і г.д.

Менталітэт беларускага народа выяўляецца ў прыказках і прымаўках – трапных народных выслоўях з іншасказальным сэнсам, якія змяшчаюць глыбокую філасофскую думку. Іх называюць крылатай мудрасцю народа. Напрыклад: **Пугай абуха не пераб’еш. Чужое дабро не грэе. Мякка сцеле, ды мулка спаць**.

Пераклад фразеалагізмаў, прыказак і прымавак уяўляе пэўную складанасць. Многія з іх нельга перакладаць метадам калькавання, а неабходна адшукаць у беларускай мове выраз адпаведнай семантыкі: **до свадьбы заживёт – пакуль жаніцца – загаіцца, два сапога пара – абое рабое**.

Мова прыказак і прымавак лаканічная, вобразная. Тыповасць з’яў, адлюстраваных у іх, дае магчымасць ужываць іх па аналогіі ў розных жыццёвых сітуацыях. Прыказкі і прымаўкі адлюстроўваюць шматвяковы вопыт народа, яго духоўную культуру, найлепшыя маральныя якасці беларусаў: працавітасць, разважлівасць, мудрасць, патрыятызм.

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Прачытайце прыказкі і вызначце, як у іх выяўляецца менталітэт беларускага народа.

1. Летні дзень год корміць.
2. Дзесяць раз мер і то не вер.
3. Пад ляжачы камень вада не цячэ.
4. Хто дбае, той і мае.
5. Не той перамагае, хто ў бядзе са сваёй зямелькі ўцякае.
6. Як мы да людзей, так і людзі да нас.
7. Навука не мучыць, а жыць навучыць.
8. Лепей дадзенае, чым крадзенае.
9. Рубель з гроша паходзіць.
10. Не плюй у вадзіцу: згадзіцца напіцца.

З а д а н н е 2. Апішыце, у якой жыццёвай сітуацыі ўжываюцца наступныя прыказкі і прымаўкі.

1. Чым багаты, тым і рады.
2. Не ў службу, а ў дружбу.
3. Памагай бог.
4. Рабі пільна, то і дома будзе Вільня.
5. Кінь перад сабой – знойдзеш за сабой.
6. Слова – срэбра, маўчанне – золата.
7. Языкам бервяна не ачэшаш.
8. Хто пытае, той не блудзіць.
9. На языку мядок, а на сэрцы лядок.
10. Жыццё пражыць – не поле перайсці.

З а д а н н е 3. Растлумачце сэнс наступных прыказак і прымавак.

1. Хто парасё ўкраў, таму ўвушшу пішчыць.
2. Золата і ў попеле свеціцца.
3. Стары вол баразны не псуе.
4. Чалавек думае, а Бог робіць.
5. Слоў – на мех, а работы – на смех.
6. Сцеражонага Бог сцеражэ.
7. У каровы малако на языку.
8. У ціхім балоце чэрці водзяцца.
9. З незабітага ліса футра не шыюць.
10. Пераначуем – болей пачуем.

З а д а н н е 4. Назавіце прыказкі, якія перадаюць змест прыведзеных па-беларуску.

1. У сталяра дзверы паламаны (араб.).
2. У баязліўца ад цені дрыжаць калені (малд.).
3. Без працы пернікаў не купіш (укр.).
4. Калі гromу многа – дажджу мала (казах.).

5. Што ў людзях жыве, тое і нас не міне (рус.).
6. Голаму сарочка сніцца (франц.).
7. Ціхая вада берагі рве (польск.).
8. З аднаго каменя мур не паставіш (балг.).
9. Халат найлепшы новы, а сябар найлепшы стары (турк.).
10. Лепш адзін раз убачыць, чым тысячу разоў пачуць (кіт.).

З а д а н н е 5. Узнавіце прыказкі.

1. Каб рыбу есці ...
2. Узяўшыся за гуж ...
3. .... – людзям на смех.
4. Цікаўная Тэкля пойдзе ...
5. Лепш з разумным згубіць, чым ...
6. Не наеўся, то ...
7. Не будзь ласы на ...
8. Бяда хоць мучыць, але ...
9. Конь на чатырох нагах ...
10. Да пары збан ...

З а д а н н е 6. Падбярыце да рускіх фразеалагізмаў, прыказак і прымавак беларускія адпаведнікі.

Біць баклушы; утро вечера мудренее; сойти с ума; попал как кур в очки; ясное дело; отложить в долгий ящик; мать честная; до свадьбы заживёт; в кои веки; мое дело сторона; не чета; с какой стати; ума не приложу; держать в ежовых рукавицах; как следует; и был таков; очертя голову; без задних ног; кричать благим матом; ни бельмеса; мал мала меньше; дело табак; взять в толк; милости просим; под стать.

З а д а н н е 7. Падбярыце да беларускіх фразеалагізмаў адпаведнікі з рускай мовы.

1. Не святыха гаршкі лепяць.
2. Скруціць сабе галаву.
3. Згубіць з вачэй.
4. З выпадку.
5. Бог бацька.
6. Гады ў рады.
7. Душою загавець.
8. Як мае быць.
9. Свет адкрыўся.
10. Абое рабое.
11. Асёл маляваны (варона загуменная).
12. Блізка што.
13. Вярзці грушу на вярбе.
14. Хоць гаць гаці.
15. Як пугаю па вадзе.
16. За дзедам шведам.
17. Даць пытлю.

З а д а н н е 8. Знайдзіце ў сказах фразеалагізмы, растлумачце іх значэнні.

1. Бач, які герой знайшоўся! Сам кату па пату, а распараджаецца.
2. Міхал яшчэ раз кінуў вокам: э, хата – глупства: лес пад бокам.
3. Ох, і дзеўку ўзяў! Як жыць з такою, з мухамі ў носе?
4. Навошта ён прэцца адзін на ражон?
5. Руплівы гаспадар ніколі не спіць у шапку.
6. Ён адчуваў сябе так, быццам гара з плячэй звалілася.
7. Слушна кажучь: трэба слова ўзважыць, перш чым ім каго з размаху спляжыць.
8. З гэтага ўзгорка было ўсё відаць як на далоні.
9. Тыя мясіны ў лесе мой сябар ведаў як свае пяць пальцаў.
10. Хлопчык быў яшчэ не вельмі вялікі, але ўмеў трымаць язык за зубамі.

З а д а н н е 9. Устаўце ў фразеалагізмы прапушчаныя словы-кампаненты.

Біцца ... аб лёд, бачыць на тры сажні ..., крукам ... не дастаць, вярзці ... на вярбе, з мухі ... зрабіць, зімою ... пашкадуе, хапаць ... з неба, малако ... не абсохла, у ... рог скруціць, зубы класці ..., адчыніць ... у іншы свет, за словам ... не лезе, мароз ... па скуры, іскры ... з воч, альфа і ..., хоць ваўкоў ..., як гром з ... неба, чорт нагу ..., зуб на зуб ..., хоць кол ... чашы, як гара ... звалілася.

З а д а н н е 10. Растлумачце значэнні фразеалагізмаў, складзіце з імі сказы.

Следам за дзедам, даць рады, падпілаваць рогі, хоць вока выкалі, без году тыдзень, гаціць як у прорву, у свіныя галасы, душа ў душу, ні кала ні двара, падліваць масла ў агонь, брацца ў сілу, абламаць зубы.

З а д а н н е 11. Замяніце словы і словазлучэнні фразеалагізмамі.

Марнаваць час, позна, памерці, смяяцца, малы, плакаць, аднолькавыя, драмаць, рана, спалохацца.

З а д а н н е 12. Падбярыце да фразеалагізмаў беларускія адпаведнікі.

Пятая спіца в колеснице, отправиться к праотцам, наставит нос, рассыпаться бисером, как мертвому припарки, нести ахиною, как не бывало, на короткой ноге, ни бельмеса, расшибаться в лепешку, сесть в калошу, у черта на куличках, во время оно, попасть впросак, спустя рукава, с гулькин нос, потеряют сознание.

З а д а н н е 13. Вызначце, якія са словазлучэнняў з'яўляюцца свабоднымі, а якія могуць ужывацца як свабодныя і фразеалагічныя або толькі як фразеалагічныя.

1. Брацца за галаву, брацца за рукі, брацца за нос.
2. Цяжкі хлеб, цяжкі год, цяжкі груз.
3. Узяць за каўнер, узяць слова, узяць кнігу.
4. Малоць языком, малоць пшаніцу, малоць пустое.

5. Рабіць круг, рабіць выгляд, рабіць плот.
6. Вастрыць зубы, вастрыць нож, вастрыць зброю.
7. На адной назе, на адзін зуб, на адну руку.
8. Як піць даць, трэба піць даць.
9. Павесіць паліто, павесіць нос.
10. Даць хлеба, даць пытлу, даць драла.

З а д а н н е 14. Падбяр'еце да наступных словазлучэнняў фразеалагізмы-антонімы.

Душу ў душу; як рукой падаць; нага за нагу; куры не клююць; пайсці на свой хлеб; з года ў год; не пакладаючы рук; дзень пры дні.

Словы для даведак: калі-нікалі; сядзець на карку; як кот наплакаў; з усіх ног; як кот з сабакам; за трыдзевяць зямель; час ад часу; абы з рук.

З а д а н н е 15. Раствумацце значэнні фразеалагізмаў, падбяр'еце да рускіх фразеалагізмаў адпаведнікі з беларускай мовы.

Видно птницу по полету; нести ахинею; сбить с толку; беречь как зеницу ока; дать жару; в час по чайной ложке; из уст в уста; один лучше другого; язык проглотить; чтоб не сглазить; удариться в амбицию.

Словы для даведак: глядзець як вока; даць у хамут; відаць пана па халявах; на вярбе грушы; цыркаць па кропельцы; з вуха на вуха; няўрокам кажучы; даць дыхту; цяляты язык аджавалі; адзін другога варты; збіць з панталыку.

З а д а н н е 16. Выпраўце памылкі ва ўжыванні фразеалагізмаў.

Падаць у вобмарак, прыйсці ў сябе, па шчупаковым загадзе, як з гуся вада, што граха таіць, куды ні шло, з гулькін нос, прыводзіць у сябе, лятальны зыход, прыйшоўся к двару, у поце твару свайго, страціць рассудак, на сумленне, бачыць сваімі вачамі, чуць сваімі вушамі, хлопчык з пальчык, малы малага меншы, у вус не дзе, умываць рукі, цягнуць гуму, адыграць вяселле, два боты пара.

4. СЛОВАЎТВАРЭННЕ

Словаўтварэнне – адзін з найбольш важных спосабаў папаўнення лексічнага складу мовы. Утварэнне новых слоў і ўзнаўленне пры маўленні тых слоў, якія ўжо існуюць, рэгулююць словаўтваральныя нормы. У сучасны перыяд на пярэдні план выступае тэндэнцыя да нацыяналізацыі беларускага словаўтварэння. Аднак у ўмовах беларуска-рускага двухмоўя адбываецца перанос з рускай мовы ў маўленне на беларускай мове словаўтваральных мадэляў – *словаўтваральная інтэрферэнцыя*, якая выяўляецца ў запазычванні непасрэдна з рускай мовы некаторых афіксаў, у калькаванні. Напрыклад, словы “*заявіць*”, “*выхаваць*” утвораны пры дапамозе рускага суфікса *-цьель*. Беларускія варыянты – *заяўнік*, *выхавальнік*.

У беларускім маўленні сустракаюцца інтэрферэмы ва ўтварэнні прыметнікаў (*дзядулін, кухаркін, адраджэнчаскі*), адмоўных займеннікаў і прыслоўяў (*нечага есці, ім некалі*), дзеясловаў (*функцыяніраваць, прагназіраваць*).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Утварыце беларускія назвы дзіцянят жывёл і птушак ад прыведзеных назоўнікаў.

Лошадь, корова, овца, коза, свинья, собака, кошка, курица, гусь, утка, индюк, воробей, аист, голубь, ворона, сорока, ласточка, сова, волк, лиса, заяц, медведь, мышь, крыса, лось, хорь, белка.

З а д а н н е 2. Зрабіце пераклад назоўнікаў і звярніце ўвагу на пераважнае ўтварэнне іх лексічных адпаведнікаў у беларускай мове.

Читатель, писатель, представитель, сеятель, учитель, вредитель, водитель, воспитатель, правитель, носитель, любитель, делитель, кормитель, копатель, покровитель, наниматель, собиратель, отправитель, учитель, зритель, выразитель, изобретатель, победитель, надзиратель, рыхлитель.

З а д а н н е 3. Выпраўце памылкі ва ўтварэнні назоўнікаў.

Двойня, майстрыца, выхавацельніца, бяглец, казляты, камунальшчык, тэлевізійшчык, заявіцель, кіяскёрша, ручонка, зародыш, заморыш, дзялэжка, зуброжка, натхніцель, замужаства, княжаства, захворваемасць, значымасць, цаніцель, неканверсуемасць, блізаць, крэсліца, арлёнак.

З а д а н н е 4. Выпраўце памылкі ва ўтварэнні прыметнікаў.

1. Я помню залатыя дзядуліны рукі, якія маглі зрабіць любую працу.
2. Ён з'яўляецца прафесіянальным літаратарам.
3. Творчай асобе ўласцівы паважлівыя, беражныя адносіны да мовы.
4. Хто ў гэтым віноўны?
5. Вучні рашалі прыклады на простыя і дзесяцічныя дробы.
6. Валя ўжо расказала сястры пра Колькінага сябрука.
7. Білеты мы купілі ў станцыённай касе.
8. Слова-паразіты непрыемна ўздзейнічаюць на слухачоў, дакучаюць навязлівым бессэнсоўным паўторам.
9. Гэты магазін вабіць наведвальнікаў багаццем усемагчымых тавараў.
10. Маладая бібліятэкарка, круглатварая і вачастая, глядзела на некаторых наведвальнікаў пранікнёна і сур'ёзна.

З а д а н н е 5. Замяніце прыметнікі ў словазлучэннях беларускімі формамі.

Землямернае вучылішча, неблаганадзеіныя сем'і, аружэйны завод, няўгодны чалавек, схожыя лёсы, хрупкая дзяўчынка, дабротныя кватэры, мнімы хворы, немачны стары, амбіцёзнае інтэрв'ю,

ачарніцельны артыкул, сумніцельная папулярнасць, дальнейшыя планы, скарынінскія першадрукі.

З а д а н н е 6. Утварыце дзеясловы ад наступных слоў.

План, каманда, меншы, вялікі, гаспадар, транспарт, рамонт, сухі, праўда, трое, ноч, функцыя, апеяцыя, афіша, гарантыя, даклад, госьць, светлы, вясёлы, мадэль, гатовы, белы, норма, надзея.

З а д а н н е 7. Выпраўце памылкі ва ўтварэнні дзеясловаў.

1. Педагогіка сінтэзавала ідэі іншых навук аб чалавеку.
2. Адным словам, ёсць Габрава, дзе жывуць самыя скавпныя людзі, ёсць Аўцюкі, дзе любяць пасмяяцца і пашуткаваць адзін з аднаго.
3. Вызначэнне ролі журналістыкі дапаможа спрагназіраваць перспектыву развіцця грамадства і яго інфармацыйнай галіны.
4. У пэлым жа ў раёне функцыяніруюць 11 сярэдніх, 7 базавых, 2 пачатковыя школы.
5. Напярэдадні Новага года гарадскі гандаль прыпаднёс жыхарам прыемны сюрпрыз.
6. Амаль чатырыста чалавек з раёна былі ў час вайны ўтнаны ў рабства.
7. У першай частцы канцэрта дамініраваў хор “Голас душы”.
8. Пасля каляднай вячэры ў шэрагу месцаў Беларусі са стала нічога не ўбіралі да самай раніцы.
9. Шмат часу мінула, шмат вады ўцякло.
10. Усё далей у гісторыю ўходзяць падзеі самай страшнай вайны дваццатага стагоддзя.

З а д а н н е 8. Замяніце дзеясловы-русізмы ў словазлучэннях беларускімі формамі.

Лакаміцца цукеркамі, адкачваць ваду, трошкі замешкацца, праважаць гасцей, сказацца на здароўі, ускрываць пасылку, растаяць на сонцы, хутка заплеснявець, уходзіць у склад, ядзіце павольна, справацыраваць сварку, дыягнасціраваць хваробу, рэаніміраваць хворага, меліярыраваць землі, зманіць чалавека да сябе.

З а д а н н е 9. Утварыце магчымыя прыслоўі ад наступных слоў.

Малады, верх, добры, бег, салдацкі, свежы, зіма, чысты, вечар, дзень, пачатак, ціхі, згодны, тры, дом, ранні, год, твой, перад, гара, восень, чалавечы, першы, бок, ноч, ніз, роўны, калі, куды, восеньскі, дом, памяць, сярэдзіна, двое.

З а д а н н е 10. Замяніце выдзеленыя спалучэнні слоў блізкімі па значэнні прыслоўямі.

Свістаць, як салавей; смяяцца, як дзіця; змагацца, як герой; клапаціцца, як бацька; хай будзе, як вы казалі; зрабіў, як ты параіў; гаварыць на беларускай мове; прыбрацца, як у свята; выць, як воўк; пісаць на лацінскай мове; паступаць, як людзі; апрануцца, як вясной; свяціць, як летам; дапамагаць, як брат; раіцца, як суседзі.

З а д а н н е 11. Падбяр'ыце як мага больш аналагічных паводле ўтварэння прыслоўяў да кожнага са словаўтваральных тыпаў.

Знізу, спераду . . .
Наперад, навывлет . . .
Раніцай, вясной . . .
Уверсе, уранку . . . •
Па-суседску . . .
Смачна, ціха . . .
Па-новаму . . .

З а д а н н е 12. Выпраўце памылкі ва ўтварэнні прыслоўяў.

Філасофскі глыбокі, афіцыйна прызнаны, нам некалі спыніцца, яблыку недзе ўпасці, па-брацкі, па-моёму, па-беларускі, волей-няволей, грамадскі шкодны, рабіць па-людскі.

5. МАРФАЛАГІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

5.1. Назоўнік

1. У беларускай і рускай мовах не заўсёды супадае род назоўнікаў. Напрыклад, словы **медаль, шынель, палын** у беларускай мове належаць да мужчынскага роду, а ў рускай мове – да жаночага, і наадварот, словы **гусь, жырафа, таполя** ў беларускай мове жаночага роду, у рускай – мужчынскага.

2. Пры карыстанні беларускай і рускай мовамі неабходна памятаць, што назоўнікі **чарніцы, брусніцы, крупы, дзверы, грудзі** ў беларускай мове маюць форму множнага ліку, а ў рускай мове – адзіночнага: **черника, брусника, крупа, дверь, грудь**.

3. Назоўнікі мужчынскага роду з нулявым канчаткам у родным склоне адзіночнага ліку маюць як канчаткі **-а(-я)**, так і канчаткі **-у(-ю): стала, стэпу, медаля, болю**.

4. Назоўнікі I скланення ў давальным і месным склонах адзіночнага ліку маюць канчаткі **-і, -ы, -э, -е**. Пры гэтым зычныя асновы **г, к, х** мяняюцца на **з, ц, с**: дарозе, у папасе, у руцэ, на рэчцы, на гары, на зямлі.

Такія ж канчаткі маюць назоўнікі II скланення ў месным склоне: **на кані, на пляжы, у віры, на дубе**.

5. Назоўнікі I, II, III скланенняў маюць у назоўным склоне множнага ліку толькі канчаткі **-ы, -і** (у рускай мове, **-ы, -и, -а, -я**): **дамы, лясы, азёры, гарады, князі, рэкі** (у рускай мове: **дома, города, озёра, князья, реки**).

6. Назоўнікі мужчынскага роду I, II скланення ў давальным і месным склонах маюць канчаткі **-е, -і, -у, -ю**: **Крапіве, аб старшыні, пры бацьку, Васю, герою, інжынеру** (у рускай мове: **о Васе, о герое, об отце**).

7 Назоўнікі мужчынскага роду І скланення з націскам на аснове маюць канчаткі ў творным склоне **-ам, -ем: Мішам, дзядзькам, Пецем, Васем** (у рускай мове: **Мишей, дядей, Петей, Васей**).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Знайдзіце назоўнікі, ужытыя ў ненарматыўнай родавай форме. Выпраўце сказы.

1. Ідзем мы неяк з Бобікам. Ажно ляціць качка. Не, не качка – гусь дзікі.
2. Разам злучылася ўсё: і фізічная боль, і крыўда, і жаль.
3. Здалося, што нейкая цень мільганула за хатай.
4. Дзяўчына ж ужо не магла нічога сказаць: плач сціснуў ёй сэрца да болі.
5. Нібы воблак, хвалісты курган праплывае траўным задуменнем.
6. “Маю горбу-нару”, – хвалілася кенгуру. “Гэта не цуд, – заўважыў вярблюд. – Найлепшая з торб – горб”.
7. Тэхналогія гэта сапраўды прасцейшая за круглае яблыка.
8. Ёсць яшчэ цуда-культура – рэдзька алейная.
9. У нашага суседа вельмі злая сабака.
10. Засталася толькі адна пачка цукру.

З а д а н н е 2. Падбярыце прыметнікі або займеннікі да наступных назоўнікаў.

Медаль, шынель, шаль, гусь, дроб, поступ, цень, палын, зыб, чарніла, лебедзь, накіп, сабака, ціш, безліч, верф, шыр, фальш, глуш, боль, мазоль, далонь, трэль, дробязь, кішэнь, кіцель, шпіталь.

З а д а н н е 3. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову.

Третья перепись, широкая степь, спелое яблоко, кислый щавель, стенная живопись, твердая поступь, неразборчивая подпись, старый комод, полная пачка, выгодная продажа, едкая гарь, маленький гусенок, просторный зал, голосистая гармонь, избирательный округ, дубовый шкаф, красивая ромашка, красный георгин, высокая насыпь, душистый табак, вкусный салат.

З а д а н н е 4. Перакладзіце назоўнікі на беларускую мову.

Бровь, одежда, обувь, туфля, яблоко, шиповник, цветок, табурет, тополь, какао, кофе, обязанность, объявление, кустарник, опенок, баранка, тяжесть, жатва, возвращение, зрение, имущество, мельница, пастбище, шов, полнолуние, годовщина, пыль, пион, гвоздика, щука, старание, уважение, стадо, животное, ботва, одиночество, отчаяние, жезл, заросль, воззвание, выражение, засов.

З а д а н н е 5. Перакладзіце назоўнікі на беларускую мову.

Источник, башня, коридор, крыльцо, ступеньки, калитка, кровать, стул, потолок, пол, крыша, стекло, зеркало, полка, ковер, одеяло, скатерть, тарелка, кувшин, блюдо, чашка, стакан, вилка, сковорода,

салфетка, воротник, платок, карман, фата, чулки, носки, шляпа, шуба, юбка, платье, пуговица, бархат, воздух, молния, туча, гроза, жара, зной, радуга, вьюга, сугроб, изморось, изморозь, роша, ветка, опушка, лещина, клюква, голубика, крыжовник, смородина, земляника, фрукты, овощи, лук, фасоль, морковь, сорняк.

З а д а н н е 6. Запішыце беларускія адпаведнікі да наступных слоў, параўнайце формы ліку гэтых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Конопля, чернила, дверь, ежевика, конопля, двойня, тройня, сумерки, хлопоты, обстоятельство, брусника, грудь, хитрость, крупа, поведение, обручение, совесть, черника, зелье, гром, дрожь.

З а д а н н е 7. Выпраўце памылкі ва ўтварэнні формаў назоўнікаў.

1. Прасочым звенні гэтага ланцужка.
2. У карэннях гэтай расліны шмат біялагічна актыўных рэчываў.
3. Усе бярвенні вычасаў бацька.
4. Пад нагамі шапаціць дыван з жоўта-чырвоных апалых лісцяў.
5. Залатыя пер'я не заржавеюць.
6. Назбіралі кары, трэсак, бяросты наздзіралі з паленняў і сяк-так распалілі касцёр.
7. На стале стаялі чорныя чарнілы.
8. Праменні сонца зазірнулі ў люстэрка плуга, і вось плыве па полі плуг.
9. Ты не забудзешся? Табе запомніцца на лісцях яблынь срэбнае сяйво?
10. У сутонні абрыва, пад масткамі, што суха рыпяць, беларенныя грывы над ілбамі каменняў ляцяць.

З а д а н н е 8. Пастаўце назоўнікі ў творным склоне адзіночнага ліку.

Стыль, алей, далонь, сувязь, дэталё, боль, баль, жаль, звычай, гусь, гаць, даль, кроў, тыгр, гоць, шпіталь, шчолач, алюміній, моль, глыб, лапаць, строй, аўтамабіль, папараць, педаль, бандэроль, плынь, вадзіцель, моладзь, запаведзь, радасць.

З а д а н н е 9. Пастаўце назоўнікі ў месным склоне адзіночнага ліку.

Бой, шалаш, Гамбург, правадыр, пух, чыгач, стог, млын, мост, сем'янін, цар, Рыгор, рэвізор, арэх, начлег, продаж, Арэнбург, Кастусь, Брыль, Цімох, бераг, кажух, айсберг, Цюрых, дождж, ценё, маналог, ланцуг, пасаг, Букрэй, сцяг, шлях, паверх.

З а д а н н е 10. Пастаўце назоўнікі ў месным склоне адзіночнага ліку.

Высушыць на (сонца), працаваць на (двор), сядзець на (бераг), хадзіць па (лес), знаходзіцца ў (адпачынак), крочыць па (праспект), спяваць у (гай), гаварыць па (тэлефон), сядзець на самым (верх), быць

у (гушчар), ехаць на (алень), расказваць аб (здарэнне), выступаць на (кангрэс), убачыць на (здымак), жыць у (Мінск), сустрэцца на тым (тыдзень), прынесці ў (вядро), знаходзіцца ў (выгнанне), убачыць па (тэлевізар), стаяць на (узгорак), пісаць у (сшытак), быць на (гара).

З а д а н н е 11. Перакладзіце спалучэнні на беларускую мову.

Защита мира, насыпать песка, капли дождя, шум мотора, порывы ветра, сугроб снега, уборка урожая, копия документа, посев ячменя, яма для силоса, в конце мая, килограмм крахмала, сила удара, цистерна бензина, колесо комбайна, черты лица, участники похода, плитка шоколада, край леса, дни недели.

**З а д а н н е 12. Дапішыце канчаткі назоўнікаў, адзначце асаблі-
васці беларускай мовы.**

Раскаты гром ..., вецер з поўдн ..., збан квас ..., лісце клён ..., верхавіна дуб ..., зараснікі лазняк ..., пах бэз ..., кілаграм цукр ..., даход калгас ..., матор трактар ..., вуліцы горад ..., рогі ален ..., горадасць народ ..., тоны хлеб ..., шмат час ..., першае лістапад ..., да першага пад'езд ..., пачуццё сум ..., стол з дуб ... .

З а д а н н е 13. Выпраўце памылкі ў склонавых канчатках назоўнікаў.

1. Самую каштоўную частку груза складалі прадукты харчавання.
2. Жанчына расказвала пра сваё жыццё з боллю ў вачах.
3. Новая доменная печ выплаўляе да 20 тон чыгуна ў суткі.
4. У газетах з'явіліся дадзеныя перапісі насельніцтва.
5. І што ж такога незвычайнага ў гэтым Сяргей?
6. Яны сустрэліся на дне нараджэння ў агульнай знаёмай.
7. А неўзабаве цудоўны бацька і дзядуля стане і прадзядуляй.
8. Падзяляю трывогу ўсіх, хто заклапочаны лёсам найкаштоўнейшага скарба.
9. Яна прагна лавіла кожную вестку аб Фёдары.
10. Спаборніцтвы пройдуць пры любым надвор'е.

З а д а н н е 14. Выпраўце памылкі ў склонавых формах назоўнікаў, растлумачце их прычыны.

Грудок яблык і груш, некалькі соцен, падняцца з кален, уручэнне медалі, неабходны для бізнеса, накрыцца шынеллю, шмат кальцыя, станаўленне характара, утварэнне пігмента, ва ўтульнай гасцеўне, аб вядомым архітэктары, каманда канвоя, узнагародзіць медаллю, аб грамадскім дзеячы, знаходзіцца каля абоза, карта тэхнічнага ўзроўня, стварэнне іміджа, закрыцца ценню, пісаць чарніламі, выканаўцы ролей, захапіцца роллю, каля леса, вяртацца з пахода, у прыгожай хустке, знаходзіцца пры дырэктары, на вяршыне гары, з ціхоняй Пятровым, старонкі тэкста, жыць каля парка, пісаць у газеце аб героі, быць заўсёды пры мужы, выкананне песен, укладка асфальта, набраць гароха, шклянка кампота, пісаць на дошке, з сябрам Мішай.

5.2. Прыметнік

1. Прыметнікі ў форме мужчынскага роду ў назоўным склоне маюць канчаткі **-ы, -і: чорны, летні**; у родным склоне не пад націскам – **-ага (-яга): чорнага, летняга**; прыметнікі ў форме жаночага роду – **-ай (-яй): чорнай, летняй**.

2. Прыметнікі ў назоўным склоне множнага ліку маюць канчаткі **-ыя (-і я): прыгожыя, летнія, гаваркія**.

3. Простая форма найвышэйшай ступені параўнання прыметнікаў утвараецца ад вышэйшай ступені пры дапамозе прыстаўкі **най:: найлепшы, наймацнейшы, найпрыгажэйшы**.

4. У словазлучэннях з формамі ступеняў параўнання залежнае слова ставіцца ў вінавальным склоне з прыназоўнікам **за (або ад): здароўе мілейшае за грошы, брат старэйшы за сястру**.

Практычныя заданні да тэмы

Заданне 1. Знайдзіце памылкі ва ўтварэнні і ўжыванні формаў ступеняў параўнання прыметнікаў. Выпраўце сказы і запішыце іх.

1. Студэнцкія будаўнічыя атрады працуюць на важнейшых аб'ектах горада.

2. Пасля таго як вызначылася восем мацнейшых каманд, яны былі разбіты на дзве групы.

3. Гул-гром, страшней ад кананады, пачулі мы за трыццаць вёрст.

4. Для яго даражэй за ўсё на свеце родны бацькоўскі кут.

5. Што можа быць вышэй і даражэй за гэтыя шчырыя словы ўдзячнасці?

6. У фондах музея сабраны лепшыя ўзоры жывапісу, скульптуры, керамікі.

7. Служэнне Радзіме – вышэйшая мэта чалавека.

8. У Гродне знаходзіцца буйнейшы ў Еўропе хімкамбінат.

9. Што можа быць прыгажэй за лета?

10. Чым менш працы, тым даўжэй свята.

Заданне 2. Вызначце, у якіх сказах неабходна ўжыць вышэйшую ступень параўнання прыметнікаў, а ў якіх – прыслоўяў.

1. Я (вышэй, вышэйшы) за арла падымуся ў прастор, (званчэй, званчэйшы) песню спяе мой матор.

2. Другі, яго таварыш, быў (маладзей, маладзейшы), (вышэй, вышэйшы) ад яго ростам.

3. Адзенне на ім было крыху (зграбны, зграбнейшы).

4. Я (мацней, мацнейшы) за ўсё люблю зямлю.

5. Не тое (лепш, лепшы), што (навей, навейшы), а тое (лепш, лепшы), што (радней, раднейшы).

6. На станцыі пажар разгараўся ўсё (мацней, мацнейшы).

7. У дзіцяці інстынкт (вастрэй, вастрэйшы).
8. У засені маладых сасонак сунічнік быў больш рослы і куды (зеляней, зелянейшы), а ягады (буйней, буйнейшы) за звычайныя.
9. Агульнанародныя інтарэсы (вышэй, вышэйшы) за ўсё.
10. Што (даражэй, даражэйшы) ад кастра, дзе варыцца юшка ці паспявае ў прыску бульба.

З а д а н н е 3. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Земляника вкуснее клубники.
2. Мёд слаще сахара.
3. Бритва острее ножа.
4. Железо легче золота.
5. Летние дни длиннее зимних.
6. Припять шире и длиннее Щары.
7. Озеро Нарочь больше и глубже Свитязи.
8. Эта книга интереснее той.
9. Клюква крупнее брусники.
10. Сестра старше брата на восемь лет.

З а д а н н е 4. Выпраўце памылкі ва ўжыванні формаў ступеняў параўнання прыметнікаў.

1. Жнівеньскія росы ярчэй серабра.
2. Яго журналісцкі стаж больш як трыццаць гадоў.
3. Жыццё даражэй золата.
4. Гэты дуб вышэй усіх астатніх.
5. Сёння надвор'е лепш, чым учора.
6. Старэйшая сястра прыгажэй малодшай.
7. Што мацней: цэгла ці салома?
8. Справядлівасць вышэй за ўсё.
9. І гэты шэпт быў гучней за апладысменты.
10. І сталі прадукты танней, як і лекі.

З а д а н н е 5. Выпраўце памылкі ва ўжыванні формаў ступеняў параўнан-ня прыметнікаў у радках з вершаў беларускіх паэтаў. Як вы думаеце, чым выкліканы гэтыя памылкі?

1. А што пасля? Пасля за працу. Што больш прывабней за яе?
2. Іду. Куды пагляд ні кіну – высозны меднастволы бор. Здаецца мне – яго вяршыні вышэй за ўсё, і нават гор.
3. Няхай глядзіш ты пранікнёна, і хоць твой твар няма бялей, я б не сказаў, што ты, мадонна, за ўсіх сучасніц прыгажэй.
4. Піў з кацялка, і з розных кубкаў, і з крышталёвага піў шкла, але няма мацней крыніцы, што сілу першую дала.
5. Няма смачней ядунку, што сам ты спёк часінай той.
6. Ах, колькі словаў дзіўных чутна. Яны за жэмчугі ярчэй. Сабраўшы іх, імкну магутна, і берагі мае шырэй.
7. Я раскажу табе пра родны край, што мне свяцей усіх святынь у сэрцы.

8. Мне з кожным годам даражэй твас, вясна, дары-гасцінцы.
9. Вада з прыдарожнага ручая была салатзей за мёд нам.
10. І не было нічога ярчэй за сонца на родным небе, і не было нічога смачней матчынага хлеба.

5.3. Займеннік

1. Прыналежныя займеннікі **яго, іх** ужываюцца і ў формах **ягоны, іхні: ягоны бацька, іхняя цётка**. Займеннік **ягоны** – размоўны, **іхні** – міжстылявы.

2. У беларускай мове з адмоўным значэннем ужываюцца выразы **няма чаго, няма каго: няма з кім пагаварыць, не было ў каго спытаць, не будзе чым займацца**. У рускай мове для гэтых мэтаў выкарыстоўваюцца займеннікі **некого, нечого**, нехарактэрныя для беларускай мовы.

3. У беларускай мове да адмоўных займеннікаў можа далучацца ўзмацняльная часціца **а**, якая пішацца з імі разам: **аніхто, анішто, аніякі, анічый, аніколькі**.

4. Да няпэўных займеннікаў адносяцца не толькі тыя, што ўтвараюцца пры дапамозе афіксаў-часціц **не-, -сьці, -небудзь, абы-**, але і складаныя займеннікі: **сякі-такі, сёй-той, хто-ніхто, што-нішто, які-ніякі, чый-нічый**. У рускай мове ім адпавядаюць **кое-что, кое-кто, кое-какой**.

Практычныя заданні да тэмы

Заданне 1. Замяніце ў прыкладах займеннікі на рускай мове адпаведнымі займеннікамі на беларускай мове ў патрэбнай граматычнай форме.

1. Аднойчы я зайшоў у іх зямлянку па (какая-то) патрэбе, ці, можа, проста захалелася паглядзець на дзіця ў хвіліну смутку.
2. Нібы загадзя вядома было, што (кто-то) на (это) добрым неjak выйграць мяркуе, (кто-то иной), а не (они).
3. (Чьи-то) нервы не вытрымалі: жанчына заплакала наўзрыд.
4. Як дзяўчаты нашы заспявалі песні, (сколько) зёран чыстых – (столько) ясных слоў.
5. Яна не ведала дароги, але запытаць тут (было не у кого).
6. З двара выязджала (какая-то) запозненая машына.
7. Сумна было хлапчуку: (не с кем) пагуляць, (не к кому) схадзіць у госці.
8. Царква стаяла пры (самой) дарозе.
9. Аказалася, што гэты чалавек жыве (в нашем) доме, а я яго ніколі не бачыў.
10. Пры (чем) стаіш, (того) і глядзі.

З а д а н н е 2. Перакладзіце сказы на беларускую мову, адзначце розніцу ва ўжыванні некаторых займеннікаў у рускай і беларускай мовах.

1. После гибели семьи ему не от кого было получать письма и некому было больше писать.

2. Мне не на кого пенять – сам виноват.

3. Больше ждять матери было некого.

4. Не с кем было слово перемолвить, не то что душу отвести.

5. А ведь, пожалуй, кое в чем он был прав.

6. Кое-кто из дачников вышел за калитку.

7. Макар успел кое с кем поссориться.

8. Не о ком беспокоиться.

9. Не для кого было стараться.

10. Не для чего так суетиться.

З а д а н н е 3. Спішыце, апускаючы дужкі; пастаўце ў па-трэбным парадку часціцу *ні*, прыназоўнік і займеннік.

1. Я (чым, ні, у) і ніколі (не) хачу адставаць.

2. Хлопцы рушылі, (з, кім, ні) (не) развітаўшыся.

3. (Ні, кога, на) і (ні, што, на) (не) паказвай пальцам.

4. (Ні) хто (не) забыты, (ні) што (не) забыта.

5. (Не) згінайся (кім, ні, перад)!

6. Праца (ні) кога (не) ганьбіць.

7. Той (ні) чога (не) страціць, хто (ні) чога (не) мае.

8. (Ні, кога, для) (не) сакрэт, што мне падабаецца гэтая дзяўчына.

9. Ён стомлена сядзеў на канапе, (ні, што, пра) (не) думаючы, (ні, пра, кога) (не) успамінаючы. .

10. (Не) глядзячы (на, кога, ні), Сцяпан выйшаў з пакоя.

З а д а н н е 4. Перакладзіце сказы на беларускую мову. Звярніце ўвагу на напісанне займеннікаў.

1. Валеk повел меня по какому-то узкому сырому коридору.

2. Может быть, я тебе чем-нибудь смогу помочь.

3. Чьи-то шаги слышались из-за поворота.

4. Моего товарища зовут Николай, а твоего – Сергей.

5. Кто-то вошел в соседнюю комнату.

6. Вернуться домой не было никакой возможности, так как была сильная гроза.

7. К каждому камню в каждой стене, к каждому бревну каждого сруба прикасались чьи-то руки.

8. Они шли рано утром по этому чистенькому, выметенному кем-то тротуару.

9. Дети ходили по своему школьному музею и с интересом рассматривали экспонаты.

10. Я люблю гулять по улицам моего родного города, по его красивым паркам и скверам.

З а д а н н е 5. Раствлумачце значэнне фразеалагізмаў і складзіце з імі сказы.

Ні тое ні сёе; сам сабе; і нашым і вашым; мала што; ні з таго ні з сяго; усёй душой; на сваю галаву; нічога сабе; сам не свой; як нічога някага; з усіх ног.

З а д а н н е 6. Выпраўце памылкі ва ўжыванні займеннікаў.

1. Многа слаўных спраў наперадзе ў моладзі. Яны – будаўнікі новага грамадства.

2. За полем адразу пачынаўся луг. Над ім лятала шмат птушак.

3. Старшыня калгаса загадаў шафёру пад'ехаць да яго хаты.

4. Часам птушкі садзіліся на галінку хвоі, і тады з яе сыпаўся снег.

5. Каці прапанавалі працаваць на новай машыне, хоць яна нядаўна закончыла школу.

6. Цяпер у Васіля ёсць добры конь, ён будзе сабе новую хату.

7. Хто-небудзь забыў у аўдыторыі свае рэчы.

8. Нехта іншы не ўмее спяваць так, як Валянціна.

9. Бацька пайшоў да суседа калоць парсюка, з якім дамовіўся пра гэта раней.

10. Патрабועца на пастаянную работу супрацоўнік для аддзела, які мае вышэйшую адукацыю.

З а д а н н е 7. Замяніце словы і выразы раўназначнымі ім фразеалагізмамі.

Жыць самастойна; самому ўбачыць; дарэмна, зусім без падстаў; гучна, моцна; абы-што, без разбору.

Словы для даведак: усякая ўсялячына; на ўвесь голас; есці свой хлеб; на свае вочы; ні за што ні пра што.

5.4. Лічэбнік

1. Лічэбнікі **два, абодва** ўжываюцца з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду, а **дзве, абедзве** – з назоўнікамі жаночага роду: **дзве студэнткі, два студэнты**. Гэтыя лічэбнікі маюць адрозненні ва ўсіх ускосных склонах: **дзвюх студэнтак – двух студэнтаў, дзвюм студэнткам – двум студэнтам**.

2. Лічэбнікі **два, дзве, абодва, абедзве, тры, чатыры** ў творным склоне ў беларускай мове маюць на канцы **-ма: дзума, абодзума, дзвюма, абедзвюма, трыма, чатырма** (у рускай мове **двумя, тремя, четырьмя**).

3. У лічэбніках ад **пяці да дваццаці** і ў лічэбніку **трыццаць**, акрамя **шэсць, сем, восем**, адбываецца падаўжэнне ў творным склоне і пішацца **цц: пяццю, дзесяццю**, але: **шасцю, сямю, васьмю**.

4. Лічэбнік **паўтара** ўжываецца з назоўнікамі мужчынскага і ніякага роду, **паўтары** – з назоўнікамі жаночага роду: **паўтара года, паўтара вядра, паўтары гадзіны**.

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Выпраўце памылкі ў склонавых формах лічэбнікаў.

1. Пажар пачаўся каля двух гадзін ночы.
2. Дэкан размаўляў з чатырма студэнтамі.
3. У Валерыя Брусава выкарыстана да двух тысяч паэтычных формаў.
4. На фестывалі выступалі фальклорныя калектывы з дзвюх дзесяткаў краін свету.
5. На фасадзе ўзбоч дзвюх дзвярэй прымацаваны мемарыяльныя дошкі.
6. Да бацькоў прыехалі трое родных сясцёр.
7. Тры пятыя соткі агарода былі засаджаны агуркамі.
8. Ім абодвум, Надзі і яе старэйшай сястры, трэба было з'ездзіць да бацькоў.
9. На той час адносіны двух вялікіх краін складаліся добра.
10. Тут мы маем справу не з двума, а з трыма асобамі.

З а д а н н е 2. Пастаўце лічэбнікі ў форме творнага склону.

Семсот, трыццаць два, сорак восем, дзевяцьсот дваццаць чатыры, трыста шэсць, пяцьдзсят тры, паўтары тоны, паўтара года, семдзсят першы, сто сёмы, чатыры тысячы дзвесце шэсцьдзсят пяць, дзевяць тысяч пяцьсот дзевяноста, тысяча семдзсят, пяцімільёны.

З а д а н н е 3. Знайдзіце памылкі ў склонавых формах лічэбнікаў.

Каля дзвюхсот тысяч, пяцістамі рублямі, каля чатырыста сямідзесяці кілаграмаў, з васню сябрамі, звыш пятнаці гадоў, сям'юстамі рублямі, дзевяць сот гадоў, пяцьсоты спартсмен, пяцера аднакласнікаў, двое сябровак, чацвёрта кустоў, трыстатысячны, пяцьсотмільёны, шасцю словамі, дваццацю днямі.

5.5. Дзеяслоў

1. Калі дзеясловы 1-й асобы адзіночнага ліку канчаюцца на **-ваю**, то ў незначальнай форме і ў прошлым часе пішацца суфікс **-ва**: **загадваю – загадваў, загадваць** (параўн. рус: **рассказываю – рассказывал, рассказывать**).

2. Калі ў незначальнай форме дзеяслоў закончанага трывання на **-іць** мае папярэдні галосны, то ў незакончаным трыванні перад суфіксам **-ва-** замест і вымаўляецца і пішацца **й**: **прыклеіць – прыклейваць, супакоіць – супакойваць** (параўн. у рус: **приклеить – приклеивать, успокоить – успокаивать**).

3. У беларускай мове ва ўмоўным ладзе часціца **бы** пішацца пасля зычных (**пайшоў бы, прынёс бы**), а пасля галосных – **-б**: **пайшлі б**,

сказали б (у рускай мове – заўсёды часціца **бы**: **сказала бы, сделал бы**).

4. У зваротных дзеясловах ёсць толькі часціца **-ся** і няма часціцы **-сь**: **засмяяўся, засмуцілася, узрадавалася** (параўн. у рус: **засмеялась, опечалилась, обрадовалась**).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову.

Выписывать газеты, переваривать повидло, оклеивать обоями, развивать память, засеивать рожью, показывать пример, записывать в тетрадь, доказывать правоту, что-то комбинировать, засаливать огурцы, показывать марки, нанизывать рыбу, удваивать счет, подписывать протокол, надаивать много молока, овладевать знаниями, надламывать веточку, подкармливать растение.

З а д а н н е 2. Складзіце сказы, ужываючы ўстойлівыя спалучэнні.

Малоць языком, кляваць носам, даць рады, матаць на вус, не разліць вады, быць у гуморы, як мае быць.

З а д а н н е 3. Перакладзіце на беларускую мову ўрываак з пісьма М. Горкага сыну. Параўнайце вымаўленне і напісанне дзеясловаў умоўнага ладу ў беларускай і рускай мовах.

Ты уехал, а цветы, посаженные тобою, растут. Я смотрю на них, и мне приятно думать, что мой сынишка оставил после себя нечто хорошее – цветы. Вот если бы ты всегда, везде, всю жизнь оставлял для людей только хорошее – цветы, мысли, славные воспоминания о тебе, – легка и приятна была бы твоя жизнь. Тогда ты чувствовал бы себя всем людям нужным, и это чувство сделало бы тебя богатым душой. Знай, что всегда приятнее отдать, чем взять. (М. Горький)

З а д а н н е 4. Запішыце па-беларуску формы дзеясловаў.

Пей, бей, лей, мой, рой, шей, мою, крою, шью, вьешь, воешь, поёшь, роешь, бреешь, бреемся, моемся.

З а д а н н е 5. Утварыце формы 2 асобы множнага ліку дзесловаў.

Несці, везці, піць, ліць, віць, жыць, адпачыць, даваць, жаць, бегчы, есці, хацець, ткаць, палоць, церці, весці, залежаць, класці, прасці, заставацца, даставаць, кавачць, злаваць, ісці, араць, браць, смяцца.

5.6. Дзепрыметнік

У сучаснай беларускай літаратурнай мове не ўсе формы дзепрыметнікаў ужываюцца аднолькава. Найчасцей выкарыстоўваюцца дзепрыметнікі прошлага часу залежнага стану з суфіксамі **-н-, -ен-, -ан-, -т-: сасланы, скошана, пакрытыя, абпалены**.

Часта ўжываюцца дзепрыметнікі прошлага часу незалежнага стану з суфіксам **-л-: пасівелы, счарнелыя, утравелыя**.

Трэба пазбягаць выкарыстання дзеепрыметнікаў незалежнага стану з суфіксамі **-уч-** (**-юч-**), **-ач-** (**-яч-**), **-уш-**, **-ш-** і залежнага стану з суфіксамі **-ем-**, **-ім-**. Для беларускай мовы нехарактэрныя і зваротныя дзеепрыметнікі.

Дзеепрыметнікі мужчынскага роду ў ролі выказніка звычайна ўжываюцца ў поўнай форме: **Верш так і застаўся не папраўлены і не надрукаваны.**

Пры перакладах з рускай мовы, каб пазбегнуць непажаданых формаў дзеепрыметнікаў, патрэбна карыстацца ўжывальнымі формамі дзеепрыметнікаў, прыметнікамі і спалучэннямі іх з назоўнікамі, даданымі сказами, дзеясловамі, дзеепрыслоўямі, назоўнікамі.

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Утварыце магчымыя формы дзеепрыметнікаў.

Адрамантаваць, вымыць, утравець, прыехаць, сказаць, пераспець, прынесці, ахутаць, пасеяць, пачарнець, узрадавацца, стварыць, пабялець, сказаць, зразумець, пасівець, пастарэць, прачытаць, зжаць.

З а д а н н е 2. Спішыце, устаўце прапушчаныя літары ў дзеепрыметніках.

Акрыл...ны перамогай, праве...ная грэчка, закле...нае акно, запавол...ная хада, мурав...ны склеп, набале...ае пытанне, падкле...ны ліст, пасе...нае жьгта, заспако...ны чалавек, заземл...ныя правады, апарожн...ная скрынка, занядб...ны сад, разліне...ны сшытак, разве...ныя мары, расшчэпл...ны дуб, пасадж...нае дрэва, збрл...нае заданне, стомл...ны падарожнік.

З а д а н н е 3. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Он (Лермонтов) был счастлив своими мыслями, их силой, широтой, своими замыслами, всепроникающим присутствием поэзии.

2. Крошечная мошकारа, роившаяся в воздухе, рождала едва слышимый гул.

3. Это были истории, слышанные им (Вальковым) от других людей в чайных, в поездах, на пароходах.

4. Черевик заглянул в это время в дверь и, увидя дочь свою, танцующую перед зеркалом, остановился.

5. – Неправда! – выговорила она тихо и умоляющим голосом.

6. Николай бегло оглядел знакомые осунувшиеся и почерневшие лица.

7. В природе нет ничего музыкальнее наступающего раннего утра.

8. Березы стояли все белые, как только что выпавший снег, которого еще не коснулся холодно играющий луч зимнего солнца.

9. Дню неохота просыпаться: все равно не отогрешь озябшую землю и не вернешь улыбающийся солнечный свет.

10. Внезапно налетевший вихрь вдруг поднимает с дороги, несет в глаза пыль, отчаянно треплет, заворачивает на деревьях листву.

З а д а н н е 4. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову.

Пожелтевшая листва, склонившиеся к земле ветви, играющий мальчик, проголодавшиеся дети, издававшийся журнал, вертящаяся рамка, говорит плачущим голосом, покрывшаяся инеем трава, невидимый луг, странствующий музыкант, осознанная ошибка, выдающийся писатель, соответствующие выводы, идущие люди, трепещущие крылья, невыносимая боль, почитаемый коллега, разлезшийся мешок, почерневшая изба, посевивший ветеран, развивающиеся страны, потемневший лес, обслуживающий персонал, определяющие факторы.

З а д а н н е 5. Замяніце неўласцівыя беларускай мове дзеепрыметнікі ў словазлучэннях.

Захапляючы сюжэт, шматабяцаючыя перспектывы, інтрыгуючая атмасфера, дамінаючае становішча, пустуючая пабудова, рухаючая сіла, абагульняючы артыкул, дрыжачыя рукі, абслугоўваючы персонал, зазелянеўшыя палаткі, пачынаючы аўтар, абнадзейваючы вынікі, стабілізуючы фактары, здзіўляючая жыццёстойкасць, энергазберагаючыя тэхналогіі, пакутуючы паэт, падыходзячы рэжым, дапусцімыя нормы, пасварыўшыся сваякі, састарэўшы чалавек, працуючыя студэнты, паялеўшы твар, супакойваючая музыка, асноўныя складаемыя гэтай праблемы, выцвіўшая хусцінка, завяршаючы этап, апусцеўшая вуліца, адстаючая гаспадарка.

З а д а н н е 6. Зрабіце замену дзеепрыметнікаў больш прымальнымі для беларускай мовы словамі.

1. Апусцеўшыя палі выглядалі сіратліва.
2. Паружавеўшыя ад марозу шчокі пахарашэлі.
3. Сон зусім адышоў ад разамлеўшага хлопца.
4. Чуваць крыкі птушак, адлятаючых у вырай.
5. З саду даносіўся ап'яняючы пах.
6. Рэчывы, стымулюючыя рост раслін, можна набыць у адзеле бытавой хіміі.
7. Калі ўзяць прыбаўкі ўраджаю ў разліку на цэнтнер высяваемага насення, то можна ацаніць эфектыўнасць прымяняемага ўгнаення.
8. Заходзячае сонца чырваніла неба.
9. Голас, спяваўшы песню, рэзка абарваўся.
10. Хістаючымся крокам ён ішоў па дарозе.
11. Для гэтай пасады ён падхадзяшчы чалавек.
12. У надышоўшым змроку квецень выглядала снегавай замесцю.

5.7. Дзеепрыслоўе

Дзеепрыслоўе выражае значэнне дзеяння, дадатковага (пабочнага) у адносінах да дзеяслова-выказніка. Значыць, яно таксама адносіцца і да дзейніка, а таму і асноўнае, і дадатковае дзеянне павінна

выконвацца адной асобай ці прадметам.

Сказы, у якіх дзеянні, абазначаныя дзеясловам і дзеепрыслоўем, належаць розным дзейнікам, сэнсава і граматычна няправільныя: **Чытаючы гэту кнігу, мне ўяўляліся яе героі.**

Каб праверыць правільнасць ужывання дзеепрыслоўя, трэба перабудаваць сказ: замяніць дзеепрыслоўе дзеясловам і злучыць аднародныя выказнікі злучнікамі **і: Прышоўшы дамоў, у мяне згубіліся ключы.**

Праверка пакажа, што сказ пабудаваны няправільна. Атрымліваецца, што прыйшлі самі ключы і згубіліся.

Другі спосаб праверкі – гэта перастаноўка дзеепрыслоўя ці дзеепрыслоўнага словазлучэння бліжэй да дзейніка: **Праязджаючы па вуліцы, яго позірк шукаў некага сярод людзей.**

Пры перастаноўцы атрымліваецца наступнае: **Яго позірк, праязджаючы па вуліцы, шукаў некага паміж людзей.**

Не варта ўжываць дзеепрыслоўі і ў безасабовых сказах. Сказ: **І лежачы ў параходнай кабіны, усё думалася аб незлічоных шляхах – не адпавядае норме.**

Дзеепрыслоўі незакончанага трывання ўтвараюцца ад асноў цяперашняга часу дзеясловаў незакончанага трывання з дапамогай суфіксаў **-учы- (-ючы-), -ачы- (-ячы-): несучы, чытаючы, глядзячы.** Пад уплывам рускай мовы часта дапускаецца памылковае ўтварэнне формаў дзеепрыслоўяў незакончанага трывання: **ведая, думая, вырашаю, адпачываю.** Беларускія формы – **ведаючы, думачы, вырашаючы, адпачываючы.**

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Утварыце дзеепрыслоўі незакончанага і закончанага трывання.

Несці, прыйсці, рассямяцца, спаць, свяціць, вырашыць, мыцца, ехаць, падаваць, расказаць, пад'ехаць, кіраваць, хадзіць, весці, везці, браць, узяць, піць, ліць, стварыць, біць, знаходзіцца, ісці, ляжаць, прадаваць, прадаць.

З а д а н н е 2. Выпраўце памылкі ва ўжыванні дзеепрыслоўяў.

1. Адпачываючы летам, дзеці старанна ўзяліся за вучобу.
2. Выступіўшы на сходзе, я гаварыў аб падрыхтоўцы да Дня Перамогі.
3. Праветрыўшы клас, класная дошка была выцёрта.
4. Увайшоўшы ў лес, пачаўся збор грыбоў.
5. Вучачыся ў школе, у мяне была мара стаць токарам.
6. Там, у кіно, глядзячы на яе, мне падумалася, што цяпер ужо я не зблытаю іх.
7. Убачыўшы Віктара, Марыну быццам нехта падмяніў.

8. П'ючы гарбату, іх гутарка цярпела ад нязвязнасці, часта пераходзіла з тэмы на тэму.

9. Перапісаўшы сачыненне, яно было праверана.

10. Увайшоўшы ў лес, сонца села.

З а д а н н е 3. Спішыце сказы, замяняючы дзеясловы ў дужках дзееспрыслоўямі.

1. То (скакаць) з купіны на купіну, то павольна (ісці) па вузкіх дрыгвіністых сцежках, доўга ходзіць Мікола па балоеце.

2. (Заліваць) далі вясёлай трывогаю, з буйным свістам дарожны (узбіваць) пыл, танцавалі вятры над старымі дарогамі, (спатыкацца) аб ступы.

3. Сіратлівы бусел (задумацца) стаяў на адной назе і падоўгу глядзеў, (павярнуць) дзюбу на поўдзень.

4. Цягнік, (ірвацца) праз ночы і лясы, працягла заспяваў, загаласіў, (скардзіцца) на нешта.

5. Наперад песня рвецца, (страчаць) вясну, аж сонейка смяецца, (прачнуцца) ад сну.

6. (Углядацца) праз голы, затуманены прыцемкамі хмызняк, Рыбак усё больш пазнаваў гэтую пуцявіну.

7. (Прабіцца) з зямлі, (адчуць) волю, вада супакойвалася, ды не спыняла свайго разгону.

8. Бясконцы рой залатых іскраў выпускаў паравоз, агністаю паласою (вызначаць) сабе дарогу.

9. Сонечныя промні, (заглядваць) час ад часу ў акенцы, слізгацелі па тварах пасажыраў і знікалі.

10. (Праехаць) невялікую грэбельку, калёсы пакаціліся па шырокай вуліцы.

З а д а н н е 4. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Жмурыць от солнца, Василь на крыльце вспомнил про этот клёкот, прислушался: кто-то поблизости отбивал косу – клё, клё, клё.

2. Укрывшись с головой от комаров, он только притворялся, что спит, но сон не шёл к нему.

3. Он несколько раз с ходу падал на колени, выпуская короткие очереди по бугру, а сердце, задохнувшись, звонкими молоточками барабанило в ушах, заглушая внешние звуки.

4. Падаю и вставая, проваливаясь в воронки, Кузнецов пробежал метров пятьдесят в сторону низины.

5. Расставив по-мужски ноги, упираясь в землю, он размашисто повел косой, и трава жвыкнула, послушно легла слева аккуратной кучкой.

6. Сперва, переплыв прибрежную глубину, мальчик добрался до первой мели.

7. Еж отряхнулся, расправляя колбочки, добродушно фыркнул и скрылся в росшем неподалеку кустарнике.

8. Слева, на переднем плане картины, выделяясь на ярком снегу, темнеют купы деревьев, подчеркивая белизну стволов берез.

9. Дорога крутилась между скал, то попадая в прохладную тень, то выбрасывая грузовик на каменный зной.

10. Хотелось непременно добраться до истока ручья, но он, будто насмехаясь, вел все дальше в поле.

З а д а н н е 5. Перакладзіце на беларускую мову тэкст. Запішыце. Параўнайце дзеспрыслоўі ў рускай і беларускай мовах.

Читайте, читайте и читайте! Читайте не торопясь, чтобы не терять ни одной капли драгоценного содержания книг. Заставляйте себя читать медленно, запоминая, обдумывая, представляя самого себя в гуще тех событий и той обстановки, какими наполнена книга, делая себя как бы их непосредственным свидетелем и даже участником. Только тогда перед вами до конца откроется созданный писателем большой и прекрасный мир.

Читайте, но умейте сдерживать себя, если чтение отрывает вас от учения, от работы... Сначала учение, потом чтение. Это – закон!

З а д а н н е 6. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі і расстаўляючы знакі прыпынку.

Толькі дабегчы да лесу Іван (не) паспеў. Ён лез па траве (у) гору мінаючы вялікія і малыя абломкі скал з рассыпанай (на) вокал жарстою і ўжо амаль дзягнуў хваёвага ўзлеску як (з) заду вынырнуўшы (з) за пагорка гучна і раз'юшана забрахалі сабакі. Іван кінуўся (у) бок да маладой ялінкі і прыгнуўшыся выглянуў між галін цераз бугор мільгаючы ў траве спінай імчалася аўчарка.

Тады ён азірнуўся зразумеў што да гушчару ўжо (не) паспець шырэй расставіў ногі і мацней сцяў (у) кулаку пісталет. (На) хвіліну расслабіў мускулы стараючыся раўней дыхаць. Трэба было супакоіцца сабрацца (з) сілаю суняць сэрца ў грудзях каб ударыць (без) промаху.

Сабака тым часам убачыў яго закатаў гучней зласлівей і выкідваючы (папарна) складзеныя лапы сігануў (у) гору. Стоячы за ялінай Іван прыгнуўся позіркам адмераў якую паўсотню крокаў да вострага каменнага абломка ў траве і скіраваў туды пісталет.

5.8. Прыслоўе

Пад уплывам рускай мовы ў правапісе прыслоўяў сустракаюцца наступныя памылкі:

1. Напісанне ў прыслоўях, утвораных ад прыметнікаў на **-скі, -цкі** пры дапамозе суфікса **-у**, замест **у – і**: **па-таварыскі** (правільна: **па-таварыску**), **па-беларускі** (правільна: **па-беларуску**).

2. Сустракаецца няправільнае напісанне прыслоўяў, утвораных ад займеннікаў **мой, твой**: **па-моёму, па-тvoёму** (правільна: **па-мойму, па-твойму**).

3. Прыслоўе **якраз** у беларускай мове, у адрозненне ад рускай, пішацца разам (**как раз – якраз**).

4. У беларускай мове спалучэнні з **нізу да верху** і з **верху да нізу** адрозніваюцца па напісанні ад рускіх: **снизу доверху, сверху донизу**.

5. У вышэйшай і найвышэйшай ступенях параўнання прыслоўяў пішацца суфікс **-ей**: **цікавей, весялей, шчаслівей** (па-руску: **интереснее, веселее, счастливее**).

6. У беларускіх прыслоўях ёсць прыстаўка **абы-** і постфікс **-сьці**, якія адсутнічаюць у рускай мове: **абы-дзе, дзесьці, абы-куды** (па-руску: **где-нибудь, где-то, куда-нибудь**).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Спішыце сказы, раскрываючы дужкі.

1. Колькі ні быў у тых мясцінах Уладзімір Іванавіч, то кожны дзень (з) ранку ці (пад) вечар наведваў гэты помнік.

2. Не (па) летняму выглядала неба, (па) іншаму шумелі дрэвы.

3. Тут ужо добра чуваць было, як (у) нізе журчыць халаднаватая вада.

4. (Па) волі рухаецца фурманка (у) бок лесу.

5. Ізноў прайшла б са мною след (у) след і сцежкі, і шырокія дарогі, каб у жыцці ўсё было (як) след – і смех, і боль, і шчасце, і трывогі.

6. Пракідваюцца дрэвы (сям) там, нават на полі і на лузе.

7. Дык давайце пагаворым (па) проста, як гаворыцца, (на) чыстую.

8. Хмары (па) троху пачынаюць разыходзіцца.

9. Але не (у) забаве Валодзьку давялося адчуць, што гэта матчына дабрата была ўсяго (на) усяго хітрасцю.

10. Чалавеку, які (у) першыню трапляе ў Белавежскую пушчу, (с) пачатку цяжка зразумець, дзе ён знаходзіцца, – такая велічная і разнастайная прырода гэтага першабытнага лесу.

З а д а н н е 2. Утварыце словазлучэнні і складзіце сказы з прыслоўямі і спалучэннямі назоўнікаў з прыназоўнікамі.

У пачатку – упачатку, з нізу – знізу, на паказ – напаказ, з разбегу, да хаты – дахаты, без разбору, з вечара – звечара, на дзіва, у далечыні – удалечыні, у момант.

З а д а н н е 4. Перакладзіце прыслоўі з рускай мовы на беларускую.

Когда-то, потом, чрезвычайно, в конце концов, зачем, навстречу, по-братски, по-летнему, вблизи, куда-то, где-то, кое-где, осенью, лучше, хуже, вдвоем, ближе всех, по-человечески, поровну, во-первых, слева, ежегодно, все равно, как раз, по-моему, чуть-чуть.

З а д а н н е 5. Спішыце, апускаючы дужкі. Пастаўце прапушчаныя коскі.

1. Хлопчык пабег (да) хаты дзедзіданілы.

2. Алесць развітаўся але (да) хаты не пайшоў.
3. Хто вясной скача той (у) восень плача.
4. Сумую я (у) восень звонкую.
5. Дубы глядзяцца (у) глыб ракі.
6. (Да) дому Паўлік ішоў адзін знарок адстаўшы ад сяброў.
7. Маша спявала ўмела і дзесяткі песень ведала (на) памяць.
8. Яны (у) дваіх сыноў і маці з двара ідуць (у) бок ракі.
9. (Не) змаўкальна няхай і (у) дзень і (у) начы па-над светам усім голас міру гучыць.
10. Яшчэ (у) пачатку сакавіка развесіў ляснік на жэрдках пучкі канюшыны бярозавыя і асінавыя венікі назапашаныя (у) лётку.

5.9. Правапіс часціц

З а д а н н е 1. Спішыце словазлучэнні, часціцы пішыце разам, асобна або праз злучок.

Адпачыў (бы) цяпер, даволі (такі) адказны чалавек, (абы) што гаварылі, хто (небудзь) з групы, дзе (сьці) увечары, калі (небудзь) раскажу, якая (сьці) прапанова, зноў (такі) папярэдзілі, (абы) з кім дамовіўся, спяваць (жа) трэба, (такі) дагадзілі нарэшце, усё (такі) сустрэліся, пакуль (што) пачакаем.

З а д а н н е 2. Спішыце тэкст, раскрываючы дужкі і выбіраючы часціцу (прыстаўку), якая адпавядае зместу выказвання.

1. (Не, ні) хто (не, ні) супраць цёплых веснавых дажджоў, але (жа, ж) (не, ні) надта прыемна, калі яны размываюць дарогі.

2. Сяджу (не, ні) бітым дурнем за сталом: ліст белы, быццам снег, – (не, ні) рыфм, (не, ні) слоў.

3. Васіль быў хіба задаволены тым, што адпрацаваў, што сёння больш рабіць (не, ні) трэба і можна вось так ціха стаяць, (не, ні) згіначыся, (не, ні) махаючы цэпам, выпрастаўшы спіну.

4. Тэлефон даўно адвучыў нас пісаць лісты сябрам і хадзіць у адведзіны: сядзі сабе дома, пакручвай дыск, і (не, ні) быта пабываў у таварыша. А ў вочы (не, ні) зазірнуў, (не, ні) пагаварылі як трэба, (не, ні) памаўчалі ўдвух.

5. І навошта палюбіў я вас, бясконцыя дарогі, вас, (не, ні) зведаныя тайны і (не, ні) знанья трывогі.

6. Усё (ж) яшчэ што (сьці) засталася ўнукам з прадзедаў жыцця.

7. Каго (ж) небудзь ды трэба паслаць.

8. Прыехалі (такі) мае аднакласнікі на сустрэчу ў родную школу.

9. Дзяцел заўзята стукваў па галіне звонкага дрэва, (не, ні) зважаючы (не, ні) (на) якія людскія трывогі.

10. Амаль усё, за што ён (не, ні) браўся, давалася яму лёгка.

З а д а н н е 3. Раскрыйце дужкі.

(Не) багаты набытак, (не) апрануўшыся як след, (не) жатае поле,

(не) праўда, (не) пакоіць; (не) прыяцель, а вораг; (не) шчасце, вельмі (не) уважлівы чалавек, (не) шта, (не) далёкі, (не) дапісаць пісьма, (не) дасаліць суп, вельмі (не) шчырая гаворка, (не) чакаючы сябра, (не) калі, яшчэ (не) пазнае шчасце, зусім (не) знаёмы чалавек, ніколькі (не) горшы, (не) раней чым заўтра, (не) скошаная касцамі трава, (не) людзімы, (не) дацаніць веды, (не) папулярынаць, (не) асветлены сонцам лес, (не) дасыпаць цукру, зусім (не) прадуманы даклад.

З а д а н н е 4. Раскрыўце дужкі, часціцу *ні* пішыце разам або асобна.

(Ні) чый, (ні) адзін, (ні) водны, (ані) хто, (ні) кчэмны, ні (з) чым, ні (у) кога, (ні) як, (ні) шчымны, (ні) следу расы, ні (з) таго ні (з) сяго, (ні) разу, ні (за) што ні (пра) што, не сціхаў ні (на) хвіліну, (ні) гуку ў адказ, ні (за) што не паеду.

З а д а н н е 5. Раскладзіце сказы, ужываючы часціцы *ці, няўжо, хіба, ні, не, ж (жа), бы (б)*.

З а д а н н е 6. Спішыце сказы, устаўце замест кропак часціцы *не* або *ні*. Расстаўце знакі прыпынку.

1. Дзе б мы ... былі якія б краіны нас ... паклікалі мы ўсё роўна будзем сніць адну-адзіную дарогу якая вяртае пас у гэты непаўторны свет якая ласкава вядзе нас да нашай вёскі да нашай хаты.

2. ... што само ў горад ... прыйшло ... парастак бярозкі ... цагліна.

3. Якія б ... былі зіхоткі і залатыя тканіны яны ... каштуюць слязы дзяўчыны што нарадзіла гэтую прыгажосць.

4. Што б ты ... рабіў ты заўсёды павінен памятаць што жывеш на свеце ... адзін.

5. Я проста ... мог ... напісаць пра палескую прыроду.

6. Дзе толькі я ... пабываў!

7. Любы мілы родны край! Дзе б я ... быў ты заўсёды ў маім сэрцы.

8. Чакаючы бацьку Яўген быў ... жывы ... мёртвы.

9. Куды б ... прыйшлося паехаць пайсці песню бярыце з сабою!

10. Іван Ігнатавіч ... умеў і ... любіў спаць позна. Дзе б ... быў што б ... рабіў як бы позна ... лёг у шэсць ужо быў на нагах.

6. СІНТАКСІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ

Беларуская і руская мовы пры ўсёй іх блізкасці маюць свае нацыянальныя асаблівасці і ў сінтаксісе. Як адзначыў Кузьма Чорны ў сваім артыкуле «Небеларуская мова ў беларускай літаратуры», у кожнай з гэтых моў ёсць свая фразеалогія, свой уласны кірунак, сказаў. Ігнараванне нацыянальнай спецыфікі беларускага сінтаксісу прыводзіць да калькавання рускіх мадэляў пабудовы словазлучэнняў і сказаў. Сінтаксічныя інтэрферэмы вельмі жывучыя, бо сінтаксіс найбольш цесна звязаны з мысленнем.

6.1. Словазлучэнне

Нацыянальная спецыфіка мовы выразна выяўляецца ў будове словазлучэнняў.

Мае свае асаблівасці дзеяслоўнае кіраванне (**дзякаваць брату – благодарить брата, хварэць на ангіну – болеть ангиной**), словазлучэнні, утвораныя спалучэннем некаторых колькасных лічэбнікаў і назоўнікаў: **два стала – два сталы**, словазлучэнні з сінтэтычнай формай вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў (**малодшы сястры, менш двух гадоў**), ужыванне некаторых беспрыназоўнікавых і прыназоўнікавых канструкцый (**падысці к сябру, згодна закону, загадчык аптэкай**).

6.1.1. Ужыванне прыназоўнікаў

Ужыванне прыназоўнікаў у беларускай мове мае некаторыя асаблівасці ў параўнанні з рускай мовай.

1. Прыназоўніку **пра** з вінавальным склонам адпавядае прыназоўнік **о** з месным склонам у рускай мове: **о матери, о новостях, о семье – пра маці, пра навіны, пра сям'ю**.

2. Прыназоўнік **аб** з месным склонам ужываецца ў афіцыйна-справавым стылі: **указ аб узнагароджанні, пастанова аб прыватызацыі**.

3. Прыназоўнік **па** з месным склонам у беларускай мове адпавядае прыназоўніку **по** з давальным склонам у рускай мове: **по телефону, по морям, по слухам – па тэлефоне, па морах, па чутках**.

4. Прыназоўніку **за** з творным склонам для выражэння мэты дзеяння ў рускай мове адпавядае прыназоўнік **па** з вінавальным склонам у беларускай мове: **за дровамі, за ягодамі, за знаннямі – па ягады і ў ягады, па дрывы, па веды**. Прыназоўнік **па** ўжываецца з вінавальным склонам лічэбнікаў: **па сем кніжак**.

5. Прыназоўнік **у** замяняецца прыназоўнікам **ва** перад словамі, якія пачынаюцца з **у**: **узрост – ва ўзросце, універсітэт – ва ўніверсітэце**.

6. Прыназоўніку **у** ў беларускай мове адпавядаюць прыназоўнікі **у, в** у рускай: **быў у сястры – был у сестры; увайшоў у клас – вошел в класс**.

7. У беларускай мове ў некаторых выпадках ужываецца прыназоўнік **ува**: **ува мне**.

8. Прыназоўніку **з** у беларускай мове адпавядаюць прыназоўнікі **из, с** у рускай: **выйшаў з лесу – вышел из леса; з'ехаў з гары; прыехаў з Крыма, з Каўказа – приехал из Крыма, с Кавказа**.

9. Перад словамі, якія пачынаюцца са спалучэння зычных, дзе першы **з, с, ж, ш, м**, замест прыназоўніка з вымаўляецца і пішацца прыназоўнік **са**: **са збору, са станка, са жменю, са шклянкі, са мною**.

10. У беларускай мове для абазначэння часу карыстаюцца прыназоўнікамі **а: а пятай гадзіне, а дзесятай.**

11. Прыназоўніку **к** у рускай мове адпавядае прыназоўнік **да** ў беларускай мове: **к столу – да стала, к другу – да сябра.**

12. Прыназоўнікі **праз, цераз** ужываюцца з вінавальным склнам: **праехаць праз горад, прайсці праз выпрабаванні, паведаміць праз газету, пераскочыць цераз канаву;** ва ўстойлівых выразках: **гаварыць праз смех, праз слёзы, праз сон;** для выражэння прычыны: **затрымаўся праз завіруху.**

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Замяніце неўласцівыя беларускай мове прыназоўнікава-склонавыя канструкцыі сінанімічнымі.

Зрабіць што-небудзь па памылцы, па заканчэнні заняткаў, ён па-за канкурэнцыяй, крычаць ва ўвесь голас, розніца ў двух гадах, прыняць ва ўвагу, парасаджаць усіх па месцах, выконваць па ўзору, збіраецца к дажджу, здольны к усяму хлопец, лятаць па паветры, фасон не па густу, дом у тры паверхі, сутыкнуцца тварам да твару, сватацца за яе, купіць паліто па выбару, падабенства на бацьку.

З а д а н н е 2. Словы ў дужках пастаўце у патрэбным склоне.

1. Ідзе па (свет) светлая вясна.
2. Нічога няма даражэйшага (Радзіма, мая зямля), дзе хадзіць навучыўся, (неба), якое з калыскі пабачыў.
3. Да крыніцы (вада) ты ідзеш цераз луг, што ў кветкі прыбраны.
4. Будзем гэта мець (увага).
5. Ты, мусіць, даўно (ягады) не была?
6. Сход пачаўся роўна (восьмая гадзіна).
7. Як віхры, машыны бягуць па (зямля), па (сіняе мора) плывуць караблі.
8. Іду па (луг аксамітны).
9. Верасень лічыцца па (каляндар) першым месяцам восені.
10. Бяжым (жалуды) пад дуб.
11. Алесю падалася бегаць па (гарачы пясак).

З а д а н н е 3. Запішыце беларускія адпаведнікі да наступных рускіх словазлучэнняў.

Ідти за грибами, по случаю встречи, вспоминать о друзьях, ехать лошастью, выходит из школы, думать о будущем, ни над кем не смеяться, гулять по лесу, подойти к дубу, ходить по домам, из глубины комнаты, тоска по родине, выполнять работу на дому, выйти из штаба, учиться в университете, разговаривать по телефону, взять по семь книг, собрать по двадцать пять центнеров с гектара, бродить по полям, заболеть ангиной, в возрасте семи лет, вернуться в сумерках, стучать по столу, коснуться лица, жениться на однокласснице, сходить за

отцом, слышать сквозь сон, понять по глазам, идти за водой, он смелее всех своих друзей.

З а д а н н е 4. Спішыце, выпраўце памылкі ва ўжыванні прыназоўнікаў.

1. Многія віды народнага мастацтва ўзыходзяць к пластам розных старажытных культур.

2. У вёсцы была сярэдняя школа ў тры паверхі.

3. У рэдакцыйнай пошце многа лістоў у адрас Вярхоўнага Савета.

4. Страта самай маленькай мовы – трагедыя чалавечай культуры, а мы губім ключ к разуменню славянскіх моў.

5. Мой сябар узяў у жонкі сваю аднакласніцу.

6. Да шчасця, сувязі паміж іх сем'ямі засталіся і па сёння.

7. Для прыкладу, лабараторыя танцавальнай творчасці зафіксавана практычна 100 варыянтаў полек.

8. Белавежская пушча і замкавы комплекс “Мір” згодна рашэнню ЮНЕСКА ўключаны ў спіс сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны.

9. Сяброўка не магла паехаць разам са мной, бо ёй трэба было даглядаць за хворай маці.

10. Яго заслугі, у сутнасці, былі пастаўлены пад сумненне.

З а д а н н е 5. Дадзеныя ў дужках словазлучэнні на рускай мове замяніце на адпаведныя словазлучэнні беларускай мовы.

1. (Не к кому) звярнуцца. |

2. Трэба перастаць (думать о нем).

3. Ён баяўся (более всего) нечаканай сустрэчы.

4. Наш атрад (остановился на ночевку у рошці около озера).

5. (Продирались сквозь чащу), потым (тащились по кочкам через болото).

6. Уночы (пришли во двор к леснику).

7. Я (ради друзей готов) пайсці і на гэта.

8. Хату пабудаваў (большую, о семи окнах).

9. Трэба заўсёды паступаць (согласно закону).

10. Сваё апавяданне малады пісьменнік паслаў (по адресу) рэдакцыі.

З а д а н н е 6. Запішыце прыведзеныя словазлучэнні па-беларуску. Звярніце увагу на іх прыназоўнікавае і склонавае адрозненне ў беларускай і рускай мовах.

По одноименному роману Ивана Мележа, подготовиться к поступлению, вне конкуренции, из зависти к другу, впереди охотника, зйти за письмом, небольшой по размеру, роман в стихах, забыть обо всем, жениться на Ольге, охотиться за мной, ухаживать за девушкой, из желания отомстить, по моему суждению, пишите по адресу, начало в семь часов вечера, обратиться к детям, по возвращении на родину, дом в три этажа, перетереть в муку, сходить за хлебом, обращаться за помощью, апеллировать к общественной мысли, высохнуть в щепку.

6.1.2. Словазлучэнні «лічэбнік + назоўнік»

Ужыванне лічэбнікаў з назоўнікамі мае некаторыя асаблівасці ў беларускай мове.

1. Пры лічэбніках **два (дзе), абодва (абедзве), тры, чатыры** назоўнікі ставяцца ў назоўным склоне множнага ліку. Гэта правіла адносіцца таксама да прыметнікаў, дзеепрыметнікаў, парадкавых лічэбнікаў, займеннікаў, якія ўваходзяць у словазлучэнні з вышэйназванымі лічэбнікамі: **два старэйшыя браты, абедзве матчыны сястры, тры адважныя юнакі** (у рускай мове: **два старшых брата, обе матэрыных сястры, три отважных юноши** (назоўнік – у родным склоне адзіночнага ліку, прыметнік – у родным склоне множнага ліку).

2. Пры абазначэнні адлегласці лічэбнік спалучаецца з назоўнікам пры дапамозе прыназоўніка **за: за пяць кіламетраў ад горада, за тры кіламетры ад дома** (у рускай мове: **в пяти километрах от города, в трех километрах от дома**).

3. Для абазначэння часу дзеяння ў беларускай мове выкарыстоўваецца прыназоўнік **а: а пятай гадзіне дня** (у рускай мове: **в пять часов дня, в пятом часу дня**).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Перакладзіце на рускую мову і звярніце ўвагу на граматычныя асаблівасці гэтых беларускіх словазлучэнняў і падобных да іх.

А дванаццатай гадзіне, дні тры таму, палова на пятую гадзіну, першыя пяць кіламетраў, на дні тры хопіць, за паўсотні ці болей вёрст, дзве трэція агароду – бульба, паўсотні год прамінула, разы са тры ці чатыры, больш за 100 тысяч, кіламетры за тры ад вёскі, менш за дзвесце год, тыдні са два не было яго, тры невялікія пакоі, цэлыя тры доўгія гады, чалавек з пяць не прыйшло, разы два бачыў, не больш, гадоў яму за пяцьдзсят ужо.

З а д а н н е 2. Дапішыце канчаткі назоўнікаў і прыметнікаў (дзеепрыметнікаў). Растлумачце асаблівасці ўжывання лічэбнікаў з назоўнікамі.

1. Мінулі тыдн... два, і я атрымаў газету, дзе была надрукавана цэлая паласа маіх вершаў.

2. Памагаюць хроснаму дзве маленьк... унучк..., якіх каля вады трэба пасвіць куды пільней, чым гусянят.

3. Чатыры клён... густа ўсцілалі зямлю жоўтым лісцем.

4. Храм святое Сафіі – Сафійка – цягне ў неба рукі, як дзве тапалінк... сух... .

5. Міканор паказаў на дзве вялік... вехі, пастаўлен... яшчэ зімой.

6. 3 машыны выйшлі тры незнаём... дзядзьк..., накіраваліся ў хату.
7. Чатыры сын... не прыйшлі да матулі з вайны.
8. Я паднімаю галаву, гляджу туды, дзе зелянеюць тры высачэнн... вастраверх... тапол ....
9. А ўсяго на тэхнічнае ўзбраенне камбіната даюцца 364 бесчаўночн... і 2624 пнеўматычн... станк ....
10. Гультай і злодзеі – два родн... брат... .

З а д а н н е 3. Знавай дадзеных у дужках лічбаў і слоў утварыце колькасна-іменныя словазлучэнні і ўключыце іх у сказы.

1. Нават у сне бачыліся тья расцяробы і печышчы, дзе правёў не (адна), а цэлы (2, доўгі, зіма).
2. Абедзве (першая навальніца) былі лігасцівыя.
3. (2, высокі, клён) каля гумна здаваліся сінімі і мокрымі.
4. Паабапал ракі (2, чыгуначны, будка).
5. Толькі (4, ніжні, галіна) значна патаўсцелі, сталі даўжэйшымі.
6. Трое (астатні) з цікавасцю разглядалі незнаёмых ім людзей.
7. Ніякага ўражання (гэты, 3, год) на мяне не зрабілі.
8. Сёлета ўраджай у (два, раз) большы, чым у мінулым годзе.
9. Заўтра майму сябру будзе (24, год).
10. Вучні пасадзілі каля школы (4, дрэва).

З а д а н н е 4. Складзіце словазлучэнні лічэбнікаў з назойнікамі, лічэбнікі запішыце словамі.

- 2 (прахожы), 3 (тыдзень), 4 (нажніцы), 3 (нага), 7 (птушаня), 3 (падручнік), 4 (суткі), 7 (доктар), 6 (вобласць), 8 (садат), 23 (год), 544 (слоўнік), 33 (кіламетр), 2 (паверх), 4 (камп'ютэр), 102 (метр).

З а д а н н е 5. Выпраўце ў сказах сінтаксічныя памылкі.

1. Звычайна ў змену працуе два пекара, але напарніца захварэла.
2. Знайшлося некалькі смельчакоў. Чалавека чатыры.
3. На плошчы амаль у 170 квадратных метраў размясціліся мужчынская і жаночая залы.
4. Мой брат скончыць інстытут праз тры з паловай года.
5. Гэта была дарога дадому даўжынёю ў дваццаць гадоў.
6. Спартсмену давялося пераадолець тры кваліфікацыйных круга.
7. Не бачыў ён сваю сям'ю цэлых два месяцы.
8. Ён хутка праехаў 224 кіламетра.
9. Дзедава хата была ў трох вярстах ад станцыі.
10. Газета выходзіла тыражом у тысячу экзэмпляраў.

6.1.3. Словазлучэнні з сінтэтычнымі формамі ступеняў параўнання прыметнікаў і прыслоўяў

Словазлучэнні з сінтэтычнымі формамі вышэйшай ступені параўнання прыметнікаў і прыслоўяў адрозніваюцца ў беларускай мове характарам валентнасці і формай: у беларускай мове гэта

прыназоўнікавыя канструкцыі (прыназоўнікі *за, ад*), у рускай мове – беспрыназоўнікавыя: *Он выше друга – ён вышэйшы за сябра; Отдала работе в вузе более двух десятилетий – аддала працы ў ВНУ больш за два дзесяцігоддзі.*

Практычныя заданні да тэмы

Заданне 1. Выпраўце ў сказах сінтаксічныя памылкі.

1. Хуткасць машыны ў час сутыкнення была не менш 150 кіламетраў у гадзіну.
2. І гэтыя яе словы былі вышэй усялякай узнагароды.
3. Усё было як быццам прасцей простага.
4. Гэта былі словы кахання, якое вышэй смерці, здрады, вайны.
5. У Полацкую настаўніцкую семінарыю прымаліся асобы ўсіх саслоўяў, не маладзей шаснаццаці гадоў.
6. У адпаведнасці з класіфікацыяй ААН насельніцтва лічыцца старым, калі доля асоб ва ўзросце старэй 65 гадоў складае 7 працэнтаў.
7. Або раптам перад самым катамаранам з высокай, вышэй чалавека, травы ў раку сігануць дзве казулі.
8. Яе правага была вышэй адчаю і тупіка безвыходнасці.
9. Добрае імя лепш багацця.
10. Сёлетняя вясна цяплей мінулагодняй.

Заданне 2. Выпраўце ў сказах сінтаксічныя памылкі.

1. Славуты Гіпакрат выкарыстоўваў у сваёй практыцы больш двухсот раслін.
2. У жніўні было мокра і сцюдзёна, і мы раней тэрміну вярнуліся дамоў.
3. Кепскі гаспадар не бачыць далей свайго носа.
4. Больш усіх прывезлі ўзнагарод выхаванцы раённай дзіцячай школы рамёстваў.
5. Кіналекторый навідала не менш паўтары тысячы вучняў 1 – 8 класаў школ горада.
6. Нават у цяні дрэў ноччу тэмпература паветра не апускалася ніжэй трыццаці градусаў.
7. Экзамен адбудзецца не пазней першага кастрычніка.
8. Брат адносіцца да вучобы сур'ёзнай мяне.
9. Ён ніколі нікуды не выязджаў далей раённага цэнтра.
10. На спаборніцтвах мой сябар скочыў вышэй усіх удзельнікаў.

6.1.4. Дзеяслоўнае кіраванне

1. Дзеясловы **смяяцца, кпіць, глуміцца, жартаваць, здзекавацца, цешыцца, рагатаць, насміхацца** ў беларускай мове кіруюць родным склонам з прыназоўнікам з (з каго? з чаго?): **Лёс пасмяяўся з гэтага**

чалавека. Ганна любіла паздекавацца з Васіля (у рускай мове – творным: смеяться, шутить, издеваться над кем?).

2. Дзеясловы ветлівасці **дзякаваць, падзякаваць, аддзякаваць, дараваць, прабачыць, выбачыць** кіруюць давальным склонам: **Прабачце мне, я не хацела вас пакрыўдзіць. Ён дзякаваў лёсу за тое, што сустрэў яе** (у рускай мове – вінавальным: благодарить, извинить, простить кого?).

3. Дзеясловы руху **ісці, хадзіць, бегчы, ехаць, плыць, ляцець, выправіць, паслаць** пры паказе на мэту дзеяння кіруюць вінавальным склонам з прыназоўнікам **па**: **Маці паслала сына па хлеб. Ён пабег па вадку да рэчкі** (у рускай мове – творным склонам з прыназоўнікам **за**: пошел за хлебом, побежал за водой).

4. Назоўнікі **арэхі, грыбы, ягады, кветкі** ў такіх словазлучэннях звычайна ставяцца ў вінавальным склоне з прыназоўнікам **у**: **Ён марыў хутчэй пайсці ў грыбы**.

5. Дзеясловы руху **ісці, ехаць, плыць, бегчы, ляцець, блукаць** пры паказе на рух кіруюць месным склонам з прыназоўнікам **па**: **Плыць па небе, блукаць па лесе, хадзіць па дарогах** (у рускай мове – давальным склонам: плыть по небу, бродить по лесу, ходить по дорогам).

6. Дзеясловы маўлення, думкі, пачуцця **гаварыць, думаць, разважаць, распытваць, клапаціцца, марыць** звычайна кіруюць вінавальным склонам з прыназоўнікам **пра**: **клапаціцца пра сына, думаць пра дзяцей, распытваць пра знаёмага** (у рускай мове – месным склонам: заботиться о сыне, думать о детях, расспрашивать о знакомых).

7. Дзеясловы **хварэць, захварэць, перахварэць** кіруюць вінавальным склонам з прыназоўнікам **на**: **захварэць на грып, на сухоты, на гарачку** (у рускай мове – творным склонам: заболеть гриппом, туберкулезом, горячкой).

8. Дзеясловы **ажаніць, ажаніцца** кіруюць творным склонам з прыназоўнікам **з**: **ажаніцца з Верай, з ёй** (у рускай мове – месным склонам з прыназоўнікам **на**: жениться на Vere, на ней).

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Спішыце сказы. Падкрэсліце словазлучэнні, якія адзначаюцца будовай ад адпаведных у рускай мове.

1. “Ніколі б не паверыла, каб на свае вочы не бачыла, што жывуць такія”, – сказала Ульяна.

2. Няўжо я захварэў на настальгію, хоць за мяжой пражыў яшчэ так мала?

3. Ганна з двара ўжо іншаю дарогаю ішла, як ехаў Рыгор па яе.

4. Князь багаты, стары ажаніўся са мной, а мой верны слуга

заручыўся з ракой.

5. І вось жанчыны не стрывалі і песню-кпіну заспявалі, каб пасмяяцца з нежанатых: з Антося, Яські і Кандрата.

6. Праз тыдні два ці тры пасля імянін сястры Янка сабраўся ў Мінск па лекі для хворага бацькі.

7. Бацька пачуў гэтую навіну не ад каго-небудзь, а на свае вушы.

8. Я ўдзячны лёсу за тое, што сустрэў цябе.

9. Выбачайце нам за спазненне.

10. Дзядуля сядзеў на прызбе і цешыўся са сваіх унукаў, якія гулялі побач.

З а д а н н е 2. Пры співанні спалучыце з дзеясловамі сувяззю кіравання назоўнікі або займеннікі ў дужках.

1. Я проста і не ведаю, як аддзячыць (вы).

2. Некалькі разоў Міканор ездзіў у Юравічы (каморнік), а прыезджаў адзін.

3. Ну, што ты гаворыш, Надзя? Ты проста смяешся (я), ты здзекуешся (маё гора).

4. Пятро прастудзіўся і захварэў (запаленне лёгкіх).

5. Заўтра, у дзень адпачынку, зноў многа хто (грыбы) пойдзе.

6. Гады праз два пасля вяртання ён ажаніўся (Нініна сяброўка Клава).

7. Жывы (жывое) і думае.

8. Не мог той паганы пан ужо больш нічога прыдумаць, каб паздзекавацца (людзі).

9. Я захварэў (воспа).

10. Верка злазіць з лавы, бяжыць у куточак (венік).

З а д а н н е 3. Выпраўце памылкі ў дзеяслоўным кіраванні.

1. Нехта паспрабаваў пакпіць над ім.

2. Быццам зусім нядаўна Кузьма ажаніўся на сваёй Кацярыне.

3. Цягнік рухаўся па сустрэчнаму пуці.

4. У 1834 годзе было адкрыта суднаходства па Агінскаму каналу.

5. Старшыня добраахвотнага таварыства падзякаваў хакеіста і трэнера.

6. Сяргей Сяргеевіч ажаніўся яшчэ студэнтам апошняга курса на прыгожанькай лабарантцы.

7. Памятаю, жартаваў над Петрусём, кпіў над ім.

8. Ён хадзіў па роднаму, цяпер такому незнаёмаму стэпу.

9. Сябры ўспаміналі летнюю вандрόўку, расказвалі пра свае школьныя справы, іранізавалі над сабой.

10. Маці паслала сына ў аптэку за лекараствамі.

З а д а н н е 4. Выпраўце ў сказах сінтаксічныя памылкі, дапушчаныя журналістамі.

1. І кіты хварэюць грыпам.

2. Я таксама запісаў гэты ўспамін і быццам сустрэўся з мінулым,

калі крочыў па бясконцаму школьнаму шляху.

3. А ў дваццаць пяць гадоў ён ажаніўся на Ларысе, юнай настаўніцы музыкі.

4. Дым з пакоя накіраваўся па калідору да адчыненага акна.

5. Па апошняму снегу з лядком хачу прайсціся па радах суніц.

6. Ён падзякаваў арганізатараў і ўдзельнікаў Хрэснага ходу за дахоўную дапамогу жыхарам беларускай зямлі.

7. Думаю, даруеце аўтара за вольнасць.

8. Кацярына пісала, што не ведае, як аддзячыць Пушкіных.

9. Мы хадзілі па невялікаму музеі.

10. Гэта проста нейкі здзек над жыхарамі вёскі, над іх працай.

З а д а н н е 5. Перакладзіце сказы на беларускую мову. Знайдзіце словазлучэнні, якія сваёй будовай адрозніваюцца ад суадносных словазлучэнняў у рускай мове. Вызначце гэтыя адрозненні.

1. Узкіе тропинки тянулись по полям, пропадали в лощинах, вились по пригоркам, и на одной из них, которая в пятистах шагах впереди от нас пересекала нашу дорогу, различил я какой-то поезд.

2. Да ... горячка .... Третьего дня за доктором послал управляющий.

3. Вот хоть бы Мартын-плотник, и не долго жил, и помер. Жена его теперь убивается о муже, о детях малых.

4. Касьян встрепенулся: “Это было недавно: года четыре. При старом барине мы все жили по своим прежним местам”.

5. “Зачем пожаловала?” – кричал он сквозь смех.

6. Этот день должен навсегда остаться мне памятным: шесть месяцев спустя женился я на второй дочери полковника.

7. Мой кучер, видимо, потешался, глумился над стариком.

8. Путь к природе – это путь к прекрасному не только вне себя, но и в себе.

9. Вы замечали, наверно: идешь по лесу – свет!

10. И вот вернулся хозяин, по которому так скучал верный пес.

З а д а н н е 6. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову.

Послать за сыном, пойти за ягодами, идти по городу, ехать по полям, рассказывать о товарище, шутить над ним, приехать через год, благодарить учителя, послать по адресу, поехать к сестре, жить с родителями, заболеть гриппом, рассказывать о друге, поехать на мельницу, находиться в трехстах метрах от дороги, помогать друг другу, ехать на мельницу, бродить по лесам.

З а д а н н е 7. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Избушка лесника находилась у самого края леса. Мы часто во время каникул посещали старика. Отдыхали прекрасно: ходили в лес за клюквой, за голубикой – благо болото было в километре от усадьбы лесника. Город был далеко, но мы не чувствовали себя оторванными от благ цивилизации, часто звонили по телефону родителям, друзьям, смотрели по телевизору наши любимые передачи. Однажды мы поздно

вернулись из-за грозы. Старик уже беспокоился, он очень заботился о нас. Мы извинились перед хозяином. Больше всех под дождем промок Виктор. Это не прошло бесследно. Он заболел ангиной. Пришлось срочно послать за врачом. Он приехал довольно быстро. Виктор вскоре поправился. Через неделю он уже мог шутить над происшествием, насмеялся над самим собой.

З а д а н н е 8. Перакладзіце тэкст на беларускую мову.

Судьба жестоко посмеялась над этим человеком: вчера он был владельцем крупного счета в банке, а нынче за эти деньги он мог пообедать один раз в приличном кафе. “Из-за таких мыслей, – подумал он, – можно заболеть какой-нибудь болезнью на нервной почве”. Но как поправить свои дела? Придется жениться на какой-нибудь богатой вдове. Но прежде нужно позвонить своему старому другу, посоветоваться с ним. После разговора по телефону наш герой принял окончательное решение. И вот он в пяти шагах от своего счастья. Это ничего, что она старше его на двадцать лет. И, конечно, друзья будут подшучивать над ним. Он был решителен и в своей решительности был так похож на своего отца.

6.2. Просты сказ

На ўзроўні закончаных сінтаксічных адзінак у беларускай і рускай мовах таксама больш падабенства, чым адрозненняў, аднак ёсць спецыфіка ў будове сказаў.

1. Двухсастаўныя і аднасастаўныя сказы ў беларускай мове адрозніваюцца рознай ступенню актыўнасці: ужываюцца больш тыя з варыянтаў, у якіх дзейнік выступае як актыўны суб’ект дзеяння: **Іхній роце загадалі прыкрыць адыход. – Их роте было приказано прыкрыць отход; Тут дарогі пратоптаваюць толькі капыты верхавых коней. – Здесь дороги утаптываются лишь копытами верховых лошадей.**

2. У рускай мове для абазначэння дзеяння, якое адбылося або адбываецца, выкарыстоўваецца просты дзеяслоўны выказнік. Значэнне незакончанасці надае часціца **было**: **Тут он было вышел, но остановился в дверях.** У беларускай мове дзеянне, якое адбывалася ў мінулым, можа абазначацца двума спосабамі – пры дапамозе простага і аналітычнага формаў выказніка: **пайшоў – быў пайшоў; азірнулася – была азірнулася; сустрэліся – былі сустрэліся; хацеў падняцца – хацеў быў падняцца.**

Паралельна з формамі **быў, была, былі** можа ўжывацца і форма **было**: **Сабраўся было ўжо гаварыць, як пачуўся шум з вуліцы.**

3. У беларускіх гаворках захаваліся рэшткі складанага будучага часу: **рабіцьму, хадзіцьмеш, прасіцьмуць, жыцьмі, ехацімеце.**

4. У якасці звязкі ў беларускіх сказах ужываюцца мадальныя

дзеясловы **мець і мецца: Яны маюць атрымаць новую кватэру. Я меўся пагаварыць са сваім сябрам вечарам. Дзень меўся быць цудоўным,**

У будучым часе можа ўжывацца канструкцыя “**мець+інфінітыў**”:
Гэтая рэч там і мае ляжаць.

5. У беларускай мове значэнне звязкі **стаць** перадаюць дзве формы – **стаць і стацца: Мы сталі неразлучнымі сябрамі. Гэтыя словы і сталіся асновай яго жыцця.**

6. У іменнай частцы актыўна выкарыстоўваецца форма назоўнага склону назоўніка, прыметніка і дзеепрыметніка: **Яны былі аднагодкі. Ён здаецца злосны і абьякавы да ўсяго.**

7. У беларускай мове часцей выкарыстоўваецца поўная форма прыметнікаў, у тым ліку і ў складаным выказніку: **Ты заўсёды мне дарагая і любая. Ён можа быць вам карысны.**

8. У складзе іменнага выказніка больш шырока выкарыстоўваецца творны склон назоўнікаў: **Там у мяне брат загадчыкам магазіна. Ён выкладчыкам у акадэміі.**

9. У беларускай мове шырока распаўсюджаны безасабовыя сказы, утвораныя на аснове дзеясловаў **чуваць, відаць: Людзей не было відаць. Чуваць здалёк песню.**

10. У мастацкіх тэкстах у якасці дзейніка сустракаюцца колькасна-іменныя словазлучэнні з формай роднага склону абодвух кампанентаў – назоўніка і лічэбніка: **Іх сёння выйшла на працу пяцярых. Поччу ў дом уварваліся ўчатырох з вінтоўкамі.**

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Перакладзіце пытальныя сказы на беларускую мову.

1. О чем речь?
2. Вы к кому?
3. Чего желаете?
4. Есть ли кто-нибудь здесь?
5. Вам понятно?
6. Нельзя ли погромче?
7. Не хотите ли вы посмотреть это место?
8. Я ль не говорил?
9. Нужно ли это делать?
10. Который час?
11. Скоро ли прибудет поезд?

З а д а н н е 2. Перакладзіце на рускую мову, захоўваючы сэнс.

1. Адтуль пачалася была страляніна.
2. Дзядзька ратаваў яго жыццё і быў за бацьку.
3. Сталы былі непрыбраныя.

4. Ты стаў проста двурушнік.
5. Яна сядзела скамянелая ад жудасці.
6. Стрэлачнік памкнуўся быў даць лататы.
7. Ніякіх асаблівых навінаў не чуваць было.
8. Сам начальнік меўся прыехаць.
9. Ён быў прыкінуўся хворым.
10. Мая сястра загадчыцай аптэкі.

З а д а н н е 3. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Всё уж было съедено.
2. Бурей повалило то самое заморское дерево во дворе.
3. Бухта занята противником.
4. Чины людьми даются.
5. Аркадий Павлович считается одним из образованнейших дворян и завиднейших женихов нашей губернии.
6. Волнистая равнина вся исхлѣстана сырыми дорогами.
7. Окна были заколочены на зиму.
8. Она директор магазина.
9. Внучка приехала в гости, но не застала бабушку дома.
10. С небольшого холма хорошо видна деревня.

З а д а н н е 4. Падбярэце беларускія варыянты сказаў.

1. День уже клонился к вечеру.
2. Начинало светать.
3. Уже смеркалось в сизых просторах холодного предзимнего моря.
4. Пока еще не развиднелось.
5. Завечерело. Начал покрапывать редкий теплый дождь.
6. Зари еще нет. Едва-едва начинает брезжить.
7. Его кистью двигало горячее желание подарить миру новые картины о величественной борьбе человека со стихией.
8. Сын собирался на днях навестить своего отца.
9. Севшая на ветку птичка была удивительно красива.
10. Все было таинственно шуршащим и пахучим: и деревья, и листва под ногами, мягкая, с весенним запахом лесной земли.

З а д а н н е 5. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Падкрэсліце адасобленыя члены сказа і параўнайце іх выражэнне ў рускай і беларускай мовах.

Еще с весны, пришедшей на смену затянувшейся зиме, с той поры, когда даже на северной стороне около плетней стал оседать, истекая прозрачной влагой, последний снег, пара диких голубей прилюбила разметновское подворье. Они долго кружились над хатой, с каждым кругом снижаясь все больше и больше, а потом опустились возле погребца, находящегося невдалеке, до самой земли, легко взмыв, сели на крышу хаты. Долго сидели, настороженные, осматриваясь, привыкая к новому месту. Потом голубь, высоко поднимая малинового цвета лапки, прошелся по грязному мелу, насыпанному вокруг трубы,

вобрал и слегка откинул назад голову и, блистая тусклой радугой оперения на вздувшемся зобу, неуверенно заворковал. А голубка скочнула вниз, на лету два раза звучно хлопнула крыльями и, описав полукруг, села рядом с ним.

6.3. Складаны сказ

1. У беларускай мове функцыі злучальных слоў **который і какой** выконвае слова **які ў** складаназалежных сказах: **Шли они по улице, на которой было много новых домов. – Яны ішлі па вуліцы, на якой было многа новых дамоў. У юношей и девушек, какими мы были тогда, гораздо больше раздумий, чем у зрелых людей. – У юнакоў і дзяўчат, якімі мы былі тады, намнога больш раздумаў, чым у дарослых людзей.**

Беларускія злучальныя словы **каторы і кудой (ю)** належаць да размоўных і дыялектных.

2. Дзеепрыметнікі ў беларускай мове ўжываюцца не вельмі часта, асабліва незалежнага стану, таму пры перакладзе з рускай мовы дзеепрыметнік або дзеепрыметны зварот замяняюцца даданай азначальнай часткай: **Обед, продолжавшийся около трех часов, наконец кончился. – Абед, які працягваўся амаль тры гадзіны, нарэшце скончыўся.**

3. У беларускай мове значна пашырана сфера ўжывання прыслоўных злучальных слоў **дзе, куды, адкуль, калі**: **Наилепшая мне мясціна тая, дзе я нарадзіўся і ўзрос. Улетку бываюць такія дзіўныя вечары, калі нагрэтае за дзень паветра не вее, а цячэ гарачымі струменямі.**

4. З тоесных мадэляў **той – хто, той – што** ў рускай мове ўжываецца больш **тот – кто, а ў беларускай – той – што** пры ўказанні на асобу: **На работу были назначены ўсе, што маглі працаваць.**

5. Слова **жаль**, якое ў рускай мове безасабова-прэдыкатыўнае, у беларускай мове з'яўляецца назоўнікам мужчынскага роду, а ў даданай частцы замест яго ўжываецца беларускае слова **шкада** або размоўнае **шкода**: **Жаль, что я не встретил ее раньше. – Шкада, што я не спаткаў яе раней.**

6. Злучніку-часціцы **ли** ў рускай мове адпавядае часціца **ці** ў беларускай. Адрозненне ў тым, што **ці** пачынае даданую частку, а **ли** знаходзіцца пасля ўдакладняльнага слова: **Петр подошел к шоферу и спросил, можно ли подъехать. – Пятро падышоў да шафёра і спытаў, ці можна пад'ехаць.**

7. Злучнікам **если, когда, как бы, ежели бы, кабы** ў беларускай мове адпавядаюць злучнікі **калі, калі толькі**: **Лясніцкі не мог дачакацца таго недалёкага часу, калі (когда) скончыць школу і здолее ехаць дахаты. Куды жывецца весялей, калі (если) сябры навокал.**

8. У беларускіх сказах пасля формы параўнальнай ступені можа выкарыстоўвацца прыназоўнік за: **Яны марылі, што будуць жыць лепш за тое, як жылі іх бацькі.**

Практычныя заданні да тэмы

З а д а н н е 1. Перакладзіце сказы на беларускую мову.

1. Люди, которым суждено недолго жить, рано взрослеют.
2. Плохо без друга, который потерян, но плохо и с другом, который неверен.
3. Она шла, потому что чувство радости, с каким она проснулась сегодня утром, не давало оставаться одной.
4. Он принимал жизнь такой, какой она досталась ему.
5. Она видит себя не такой, какой привыкла видеть и какой ее видели и привыкли видеть все, а такой, какая она есть на самом деле.
6. Храбрость офицера заключена в мужестве его ума, с какой он принимает решение, в его дальновидности.
7. Человечество родилось и живет в мире, к которому оно слишком привыкло, чтобы его замечать.
8. Язык – это важнейшее средство общения, тонкий и гибкий инструмент, с помощью которого формируется и выражается человеческая мысль.
9. Трудно даже представить, что стало бы, если бы язык по каким-то причинам перестал существовать.
10. Уже было начало июня, когда князь Андрей, возвращаясь домой, въехал опять в ту березовую рощу, в которой этот дуб так странно и памятно поразил его.

З а д а н н е 2. Спішыце сказы, расстаўляючы знакі прыпынку.

1. Васіль-сусед з якім Міканор такую гаворку зачапіў каля калядзежа толькі коса спадылба паглядзеў.
2. Чакаў Міканор тую хвіліну калі падступіць тая часіна ў якую можна будзе адарваць куранёўцаў ад поля прывесці на грэблю.
3. Сэрца маё востра зашчымела ад жалю і прыкрасці на сябе што не зрабіў таго на што цяпер заўжды ўжо будзе позна.
4. Велічныя любоўна ўзведзеныя помнікі ва ўсіх кутках рэспублікі заўжды будуць расказаць нашчадкам пра тое як здабывалася перамога як гартаваліся ў грозным змаганні людзі як загінуў кожны чацвёрты ў імя свабоды Айчыны ў імя жыцця будучых пакаленняў.
5. Сашы здаецца што яна чуе як малады клён што расце пад акном п'е сок зямлі.
6. Ужо такі быў гэты чалавек што калі закарціць у яго якое жаданне дык ён даможацца свайго.
7. Спачатку я ішоў нага ў нагу з птахамі а потым прыбавіў хуткасці думваючы што калі адлегласць паміж намі стане крытычнай яны

паляцяць.

8. Яшчэ цвілі познія палявыя кветкі а на месцы тых што адцвілі ў канцы лета даспявала і сеялася на зямлю насенне чорныя шэрыя і жоўтыя зярняты якімі так любяць паласавацца дробныя птушкі асабліва шчыглы і чыжы.

9. Усё што было найдаражэйшае ў яго жыцці дзяцінства сям'я таварышы Аленка і гэтае пяшчотнае дрыгаценне струн яго сэрца засталася дзесьці там пад саламянымі стрэхамі што пакрыху пачыналі знікаць з вачэй.

10. Аднастайныя дажджы што месяцамі лілі на мокрыя стрэхі сцюдзёныя вятры што люта білі ў замерзлыя шыбы завяялі цёплае сонца што ўставала ў пагодныя дні над купамі аleshніку ўсё бачыла гэты востраў заклапочаным у штодзённай руплівасці.

З а д а н н е 3. Дайце беларускія варыянты сказаў.

1. Большая толпа тех, кто не попал в храм, стояла на погосте.

2. Что же тогда сказать о тех, кто своим капризом разрушает счастье?

3. Он не видел тех, кто нёс.

4. Думающий человек!

5. Она грозилась пальцем и иногда ночью вставала посмотреть в окно, не ходит ли кто с фонарем по двору.

6. До чего же бывает речная вода хорошая, если пить ее в полдень большими глотками из каски.

7. В то время как Райский уходил от нее [Веры], Тушин прислал спросить, может ли он ее видеть.

8. Им не было никакого дела, слушают ли их и смотрят ли на них люди.

9. Я решил проверить, на самом ли деле девочка говорила правду.

10. Человек обедняет свою духовную жизнь, если он высокомерно смотрит сверху вниз на все живое и неживое, не наделенное его, человеческим, разумом.

З а д а н н е 4. Спішыце сказы, расстаўце знакі прыпынку, раскрыйце дужкі.

1. Надвор'е было (не) устойлівае неба час (ад) часу зацягвалася воблакамі імжыў дождж (за) тым зноў выблісквала сонца.

2. Грыбаед ішоў поруч з кабылкай прытомлены Валодзька сядзеў на дровах (не) даспаўшы (у) ранку хлопчык драмаў і бацька ўсё ўзіраўся каб той сонны (не) зваліўся пад полаз.

3. Калі цягнік крануўся з вакзала Міша доўга і заўзята махаў рукой (у) след і яму шкада было што гэтая (блакітна) вокая (светла) валосая дзяўчынка ў валёнках жоўтым кажушку шарсцяной хустцы паехала куды (сыці) далёка) далёка.

4. У цемры постаць яе ледзь значыцца а твару і (з) усім (не) відаць але Васіль ведае гэта яна.

5. Васіль хутчэй звязаў парванья канцы але калі паспрабаваў пацягнуўшы (з) усяе сілы ці моцна звязаны вузялок той разышоўся.

6. Было сыра і холадна неба засцілалі хмары і можа днём збіраўся пайсці дождж бо (на) беднай радкаватай траве што траплялася (на) убітай зямлі Валіны босыя ногі (не) адчувалі расы.

7. Раптоўна (не)спадзявана моцна рвануў вецер і абрынулася на зямлю ўсё разам і цемната і суцэльная сцяна вады і святло сіняватых (ад) лютасці маланак і ўдары грому ад якіх хацелася сцяцца ў маленькі-маленькі камячок бо здавалася што ты адна засталася на ўсім белым свеце.

8. Такой гармоній дыхала ўсё жывое такой адзінай (не)падзельнай стыхій і імкнулася жыць і любіць і нараджаць новае жыццё што здавалася няма на свеце такой сілы якая (б) магла спыніць суняць гэтае (не)адольнае спрадвечнае імкненне.

9. Калі праз шмат гадоў раптам убачыш мясіны з якімі звязана тваё жыццё (у) раз нахлынуць успаміны з былога выплывуць вобразы ранейшых сяброў перад вачыма паўстане далёкае і блізкае перажытае ўсё што было дарагое сэрцу з чым зрадніўся (на) век.

10. Карані дрэва (у) першыню пасля зімовага нябыту (с) пачатку насцярожана а потым усё больш прагна пацягнулі з адгалай зямлі яе сокі і тыя пабеглі вышэй і вышэй да галін і галінак да сучка што (з) восені учэпіста трымаў бурштынавы лісток які можна будзе скінуць толькі тады калі пупышкі радасна і ўрачыста пырснуць новай зелянінай.

З а д а н н е 5. Перакладзіце на беларускую мову сказы з дзееспрыметнікамі і дзееспрыметнымі зваротамі.

1. Оставшиеся в живых уже готовились встречать немцев последним штыковым ударом.

2. Подошли они к той группе работающих.

3. Я всю ночь думал, стараюсь разобраться в происшедшем, но нахлынувшие на меня воспоминания мешали мне.

4. По безмолвной команде Главного первый, идущий за ним, стал за куст и замер.

5. Выбора не было никакого, пришлось брать первого попавшегося под руку – этого вот немолодого и мешковатого дядьку.

6. Миканор приставил вновь пришедших разбрасывать землю, ровнять, утаптывать насыпь.

7. Мужчины бросились разнимать дерущихся.

8. Он поднял голову и увидел высоко летящий в небе пассажирский самолет.

9. Идущие по дороге люди о чем-то оживленно разговаривали и смеялись.

10. Мы лежим на песке у громадного камня, оторвавшегося от родной горы, одетого тенью, поросшего мхом.

7. ЗАДАННІ НА ВЫПРАЎЛЕННЕ ПАМЫЛАК РОЗНЫХ ТЫПАЎ

З а д а н н е 1. Выпраўце памылкі ў вершаваных радках і растлумачце, чым выкліканы гэтыя памылкі.

1. Перанёсшая гора і катаванні, стала ты для мяне даражэй і радней.
2. І коні пабеглі ў пене і мыле на міннае поле, к уласнай магіле.
3. Дзівімся крыху на шоўк і шалі згодна абавязку ўсіх гасцей.
4. Я зайздрасці к птушкам ніколі не меў – без крылляў мне нават ямчэй.
5. Я аднойчы ішоў на жаўцеючы ветразь страхі.
6. Ты часта прыходзіш ка мне, як сон, птушкаю прыплываеш.
7. Мне неба мары разам з хлебам, з ім крылілі думак узраслі, і хоць люблю я вельмі неба, ды што мне неба без зямлі!
8. Напішы на канвертах лістоў, на істужках вятроў, на праменьнях зары... Я чакаю, а ты – напішы!
9. Хутка чалавецтва на зямлі падвоіцца, недзе будзе ўпасці яблыку разладу.
10. І сенегалкі часам сняцца мне – жанчыны, прыгажэйшыя на свеце.

З а д а н н е 2. Выпраўце памылкі ў вершаваных радках і растлумачце, чым выкліканы гэтыя памылкі.

1. Ім тэлевізар – абдзёншчына, прасцей глытка вады – кіно.
2. Дзе падзець грабежнікаў, забойцаў? Што рабіць нам з ядзернымі складамі?
3. І ўбачыла раптам жанчына танк, паранены ў баю.
4. Бой мацнее! Я хутка к табе прыйду, да грудзей набалелых тваіх прыпаду, пакланюся лясам і палеткам шырокім.
5. Я ж бачыў, як падалі дрэвы другія, а потым гарэлі паленні тугія.
6. Я й сёння бачу дзён тых бераг, хоць з кожным днём шырэі рака.
7. Радзіма. Што ёсць даражэй?!
8. Ёсць шчасце, прага да жыцця, і ёсць свяцейшае – Радзіма.
9. Часцей, часцей прыпамінай імёны паўшых смерцю храбрых за родны край, наш мілы край.
10. Радок сухі – без лісцяў голле, а вобраз аздабляе шмат.

З а д а н н е 3. Выпраўце памылкі ў сказах.

1. Згодна рашэнню камітэта справу перадалі на разгляд Генеральнай Асамблеі.
2. На прыстанку Седча купка людзей, чакаючы электрычку, ад нечага рабіць гамоніць пра рознае.
3. Калі я чым-небудзь “захварэю”, то ачуньваю толькі тады, калі справу заканчваю.
4. Дзякую ў думках гэту высакародную жанчыну, якая так прыгожа ўславіла сваё імя.

5. У Батанічны сад літаратары любяць прыходзіць за натхненнем.
6. З пасады карэктара ў выдавецтве яго звольнілі: нечым плаціць.
7. Яны наведаліся на завод у сярэдзіне ліпеня, у тую шчодрую летнюю часіну, калі прырода асабліва старанна імкнецца аддзячыць людзей сваёй прыгажосцю.
8. Маша стаяла ўсяго ў некалькіх кроках.
9. Пра што ні заходзіла гаворка, мы зноў вярталіся на кругі свая.
10. Аб'яднанне, якому падначалена гаспадарка, патрабуе адгужаць бульбу згодна дамоўленацям.

8. ТЭКСТЫ ДЛЯ ПЕРАКЛАДУ

1. Море, огромное, лениво вздыхающее у берега, уснуло и неподвижно в дали, облитой голубым сиянием луны. Мягкое и серебристое, оно слилось там с синим южным небом и крепко спит, отражая в себе прозрачную ткань перистых облаков, неподвижных и не скрывающих собой золотых узоров звезд. Горы, поросшие деревьями, резкими взмахами подняли свои вершины в синюю пустыню над ним, суровые контуры их округлились, одетые теплой и ласковой мглой южной ночи. Горы важно задумчивы. С них на пышные зеленоватые гребни упали черные тени и одевают их, как бы желая остановить единственное движение, заглушить немолчный плеск воды и вздохи пены, все звуки, которые нарушают тайную тишину, разлитую вокруг вместе с голубым серебром сияния луны, еще скрытой за горными вершинами.

2. Мы не просидели и четверти часа, как внезапно почувствовали какую-то необыкновенную свежесть, точно вошли в погреб, и оглянулись: темная туча начинала заволакивать не только то место, где мы сидели, но и близлежащие. Минуты через две не было видно ни бугорка, на котором мы расположились отдохнуть, ни утеса, на котором сидел орел. Туча все собой закрыла. Стал накрапывать дождик, вскоре превратившийся в ливень.

Поднялся свежий восточный ветер, и мы, иззябшие, промокшие до последней нитки, измученные, воротились домой, посмеявшись друг над другом и ничуть не сожалея ни о потраченном времени, ни о своем предприятии, давно задуманном, но, к сожалению, не доведенном до желанного конца.

3. Наверное, нет на земле человека, который не хранил бы в своем сердце светлое чувство любви и благодарности к учителю, впервые распахнувшему перед ним дверь в неизведанное, научившему изумляться красоте и величию мира, сумевшему увлечь жаждой познания. Могут стереться отдельные черты, забудутся произнесенные

много лет назад слова, но никогда не исчезнет в нас благоговейное удивление перед добротой и мудростью того, кто навсегда останется в нашей памяти носителем лучших человеческих качеств. О своем учителе помнит космонавт, несущий вахту на космической станции, и ученый, работающий над важным открытием, и писатель, создающий художественное произведение. С первого школьного дня, не считаясь ни с собственным временем, ни с усталостью, учитель ведет своих воспитанников по дорогам знаний, вводит их в круг сложных и важных дел, которыми живет наша Родина. Одиннадцать лет, таких длинных и таких коротких, он остается для своих учеников главным человеком на земле.

4. Берег бухты, где мы остановились на ночевку, состоял из песчаника и мелкого булыжника, так что всю ночь море, не умолкавшее ни на минуту, с силой билось о каменный вал. Шум от набегавших и удалявшихся волн, несших и передвигавших камни, был так силен, что не раз будил меня. Прснувшись от холода, я увидел, что было полседьмого. Ни один из моих людей еще не встал: все они спали крепким сном, несмотря на неумолкающий грохот прибоя. Чтобы не задержаться, я решил поднять их всех сразу, выстрелив из двустволки, привезенной мною для охоты. Они были страшно напуганы, быстро вскочили и, громко крича, стали уверять меня, будто оглохли. Я сказал, чтобы они не волновались, попросил развести огонь и приготовить мне завтрак. Вдали послышался шум, возникли какие-то несные фигуры, и затем перед нами появились непрошенные гости. Жители соседней деревни, услышав шум, решили осведомиться. Что бы это означало.

Я рассказал, как было дело, и они, успокоенные моими объяснениями, повернули обратно, но потом снова возвратились, принеся подарки. Они подарили нам не опаленную еще свиную тушу, бочонок пресной воды, мешок сушеных фруктов и даже несколько живых кур. Одна из них выпорхнула из рук, и туземцы должны были устроить за ней настоящую погоню. Беглянка, раненная метко пущенной стрелой, была поймана и разделила участь своих сородичей.

5. Наш родной белорусский край! Он прекрасен всегда, в любую пору года. И тогда, когда, проснувшись от зимнего сна, светло и взволнованно шумят молодою листвою деревья, а зелено-изумрудный цвет земли, обласканный синекрылым ветром, становится необъятным и радуется глаз великой жаждой жизни. И тогда, когда едва ли не в каждом цветке на густотравных лугах заботливо и деловито трудятся пчелы, когда набираются лета и силы нивы, лучи и песни птиц соединяются в неповторимую мелодию жизни, заполняющую собой луга, поля, леса.

ВЫКАРЫСТАНАЯ ЛІТАРАТУРА

1. А да м о в і ч, Я.М. Беларуская мова: Зборнік практыкаванняў: Вучэбны дапаможнік / Я.М. Адамовіч, М.І. Касцян, В.І. Ляпёшкін. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993.
2. А н д р э н к а, І. К. Беларуская мова: Сінтаксіс і пунктуацыя: Падручнік для 8 – 9 класаў / І.К. Андрэенка, М.С. Яўневіч. – Мінск: Народная асвета, 1989.
3. Беларуская мова: Фанетыка, Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя: Вучэбны дапаможнік для педагогічных ВНУ / Г.Ф. Андарала, В.А. Бекіш, С.К. Берднік і інш. – Мінск: Вышэйшая школа, 1994.
4. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Беларуская энцыклапедыя: Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭн, 1994.
5. Беларуская мова: Практычны дапаможнік для абітурыентаў / Э.Д. Блінава, Н.В. Гаўрош, М.Ц. Кавалёва і інш. – Мінск: Вышэйшая школа, 1994.
6. Б у р а к, Л.І. Сучасная беларуская мова / Л.І. Бурак. – Мінск: Вышэйшая школа, 1974.
7. В а р а н о в і ч, З.Б. Методыка выкладання беларускай мовы / З.Б. Варановіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1995.
8. К а в а л ё в а, М.Ц. Беларуская мова: Дапаможнік для вучняў старэйшых класаў / М.Ц. Кавалёва, Л.П. Падгайскі. – Мінск: Народная асвета, 1991.
9. К а м а р о ў с к і, Я.М. Беларуская мова: Дапаможнік для абітурыентаў / Я.М. Камароўскі, Е.С. Мяцельская. – Мінск: Універсітэцкае, 1993.
10. К а ц а п а ў, Л.А. Зборнік дыктантаў і заданняў да іх / Л.А. Кацапаў, В.В. Шур. – Мінск: Вышэйшая школа, 1996.
11. К о н ю ш к е в и ч, М.И. Сінтаксіс рускаго і беларускаго языков: сходство и различия: Пособие для учителя / М.И. Конюшкевич, М.А. Корчиц, В.А. Лещенко. – Мінск: Народная асвета, 1994.
12. К р и в и ц к и й, А.А. Учебник белорусского языка: для самообразования / А.А. Кривицкий, А.И. Подлужный. – Мінск: Вышэйшая школа, 1994.
13. Л е п е ш а ў, І.Я. Практыкум па беларускай мове: Вучэбны дапаможнік для філалагічных факультэтаў педінстытутаў / І.Я. Лепешаў, Г.М. Малажай, К.М. Паноціч. – Мінск: Вышэйшая школа, 1988.
14. Л е п е ш а ў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 тамах / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 1993.
15. М а л а ж а й, Г.М. Даведнік для абітурыентаў па беларускай мове. Ч.1 / Г.М. Малажай. – Брэст: МПП «Тры В», 1992.
16. М а л ь к о, Г.І. Руска-беларуская інтэрферэнцыя ў перыядычным друку Рэспублікі Беларусь (лексічны і граматычны ўзроўні): Аўтарэф. дыс. ... канд. філалаг. навук: 10.02.01, 10.02.02 / Бел. дзярж. ун-т. – Мінск, 2004.
17. Практыкум па беларускай мове: Вучэбны дапаможнік для нефілагічных факультэтаў ВНУ / М.М. Аляхновіч, Т.М. Кананенка, В.К. Мароз і інш. – Мінск: Вышэйшая школа, 1993.
18. С т а н к е в і ч, С. (пры учасьці Ант. Адамовіча). Маленькі маскоўска-беларускі (крывіцкі) слоўнічак фразэалёгічны і прыказкаў ды прывітаньні, зычэньні і інш. / С. Станкевіч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992.
19. Сучасная беларуская літаратурная мова: Практычныя заняткі: Вучэбны дапаможнік / Н.В. Гаўрош, М.Ц. Кавалёва, Л.А. Кацапаў і інш. – Мінск: Вышэйшая школа, 1995.
20. С я м е ш к а, Л.І. Курс беларускай мовы: Падручнік / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. – Мінск: Універсітэцкае, 1996.
21. Я н к о ў с к і, Ф.М. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф.І. Янкоўскі. – Мінск: Вышэйшая школа, 1989.
22. Я ў н е в і ч, М.С. Беларуская мова: Падручнік для 6 – 7 класаў школ з рускай мовай навучання / М.С. Яўневіч, У.К. Андрэенка. – Мінск: Народная асвета, 1989.

